

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**Vzdělávání jako prevence rizikového chování na
sociálních sítích (se zaměřením na starší školní věk)**

Bakalářská práce

Autor: Vojtěch Szabó
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: doc. PhDr. Iva Jedličková, CSc.
Oponent práce: Mgr. Martin Knytl, MCS

Zadání bakalářské práce

Autor: Vojtěch Szabó

Studium: P19P0896

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální patologie a prevence

Název bakalářské práce: **Vzdělávání jako prevence rizikového chování na sociálních sítích. (se zaměřením na starší školní věk)**

Název bakalářské práce AJ: Education as prevention of risky behavior on social networks. (focusing on older school age)

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá rizikovým chováním dětí staršího školního věku na sociálních sítích a jeho prevencí. Cílem práce je zjistit potřebnost vzdělávání dětí v oblasti rizik na sociálních sítích a současný stav tohoto vzdělávání a empiricky ověřit jeho význam. Teoretická část vychází z charakteristiky dítěte staršího školního věku, současného stavu sociálních sítí a hrozeb rizik na nich. Mapuje rovněž možnosti vzdělávání zaměřeného na prevenci rizikového chování. Součástí bakalářské práce je také vlastní empirické šetření menšího rozsahu, zjišťující názor dětí staršího školního věku na sociální síť a jejich potřebu být na nich a to, zda jsou si vědomy možných rizik a zda považují znalosti o těchto nebezpečích za důležité.

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. Psyché. ISBN 978-80-247-5046-0 .

KOPECKÝ, Kamil a kol. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 169 stran. Monografie. ISBN 978-80-244-4861-9 .

SZOTKOWSKI, René, KOPECKÝ, Kamil a KREJČÍ, Veronika. *Nebezpečí internetové komunikace IV*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 177 s. ISBN 978-80-244-3911-2 .

BĚLÍK, Václav a SVOBODA HOFERKOVÁ, Stanislava. *Prevence rizikového chování žáků z pohledu pedagogů*. Vydání: první. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. 142 stran. ISBN 978-80-7435-726-8.

ECKERTOVÁ, Lenka a DOČEKAL, Daniel. *Bezpečnost dětí na internetu: rádce zodpovědného rodiče*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2013. 224 s. ISBN 978-80-251-3804-5.

Garantující pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Iva Jedličková, CSc.

Oponent: Mgr. Martin Knytl, MCS

Datum zadání závěrečné práce: 1.2.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucí práce doc. PhDr. Ivy Jedličkové, CSc. samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 27.4.2022

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce paní doc. PhDr. Ivě Jedličkové, CSc. za cenné rady v procesu vypracování práce a za ochotný přístup. Rovněž chci poděkovat blízkým, kteří mě podporovali po celou dobu studia a v neposlední řadě také informantům za jejich ochotu a otevřenost při výzkumném šetření.

Anotace

SZABÓ, Vojtěch. *Vzdělávání jako prevence rizikového chování na sociálních sítích (se zaměřením na starší školní věk)*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022. 55 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá riziky na sociálních sítích a možným vzděláváním, kterému se dětem staršího školního věku dostává a které vede k minimalizaci možných následků takových rizik. Práce sestává celkem ze čtyř kapitol, přičemž první tři kapitoly obsahují vymezení základních pojmů týkajících se problematiky. Čtvrtá kapitola představuje vlastní empirické šetření, ve kterém byla využita kvalitativní strategie, konkrétně polostrukturovaný rozhovor. Práce zahrnuje teoretické poznatky o dětech v období pubescence a informuje o sociálních sítích a jejich vlivu na vývojový proces dětí. Jsou zde též uvedena rizika sociálních sítí. Zaměřuje se také na prevenci a preventivní působení v oblasti sociálních sítí u dětí staršího školního věku. Cílem práce je zjistit, zda jsou vzdělávací možnosti dětí staršího školního věku v oblasti rizik na sociálních sítích dostatečné a potřebné.

Klíčová slova: rizika, sociální sítě, prevence, vzdělávání, pubescence

Annotation

SZABÓ, Vojtěch. *Education as prevention of risky behaviour on social networks (focusing on older school age)*. Hradec Králové: Faculty of education, University of Hradec Králové, 2022. 55 s. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor's thesis deals with the risks on social networks and the possible education that children of older school age receive that leads to minimizing the possible consequences of such risks. The thesis consists of four chapters, with the first three chapters defining the basic concepts related to the issue. The fourth chapter presents the actual empirical investigation, in which a qualitative strategy was used, namely a semi-structured interview. The thesis includes theoretical knowledge about children during puberty and reports on social networks and their influence on the developmental process of children. The risks of social networking are also presented. It also focuses on prevention and preventive action in the field of social networking for older school-age children. The aim of the paper is to determine whether the educational opportunities for older school-age children in the area of social networking risks are sufficient and necessary.

Keywords: risks, social networks, prevention, education, pubescence

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č.13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum: _____

Podpis: _____

Obsah

Úvod	9
1 Sociální sítě v životě současné mladé generace.....	10
1.1 Mladá generace a starší školní věk.....	10
1.2 Sociální sítě	13
2 Rizika využívání sociálních sítí u dětí staršího školního věku	17
2.1 Kyberšikana.....	19
2.1.1 Formy kyberšikany	20
2.1.2 Faktory vzniku kyberšikany.....	24
2.2 Kybergrooming	25
2.3 Závislost na sociálních sítích a nadměrné užívání sociálních sítí	26
3 Vzdělávání a prevence rizikového chování	29
3.1 Druhy prevence	29
3.2 Preventivní působení v rodině.....	31
3.3 Školní preventivní působení.....	34
3.3.1 Prevence realizovaná pedagogy	34
3.3.2 Preventivní opatření z pozice školy a státu.....	36
3.4 Jiné preventivní a vzdělávací možnosti.....	38
4 Průzkum současného vzdělávání v oblasti sociálních sítí na ZŠ.....	40
4.1 Koncepce výzkumného šetření	40
4.2 Realizace vlastního výzkumného šetření	41
4.3 Výsledky šetření a jejich interpretace	42
4.3.1 Dílčí výzkumná otázka I:	43
4.3.2 Dílčí výzkumná otázka II.....	45
4.3.3 Dílčí výzkumná otázka III.	47
4.4 Shrnutí výzkumného šetření a zhodnocení	49
Závěr	51
Seznam použitých zdrojů	52

Úvod

Předmětem bakalářské práce je ověření aktuálních možností vzdělávání o sociálních sítích dětí staršího školního věku a o možných nebezpečích na těchto sítích. Tato problematika je v dnešní době velice aktuální i z hlediska neustálého vývoje technologií, které mohou fungovat jako nástroj pro patologické jednání agresorů v kyberprostoru. Je proto zásadní, aby uživatelé, zejména pak děti, měly povědomí o rizicích na sociálních sítích, aby bylo možné včas zahájit intervenci a aby děti samy dokázaly rozeznat, kdy je pro ně samotné jejich chování rizikové.

Práce sestává ze čtyř kapitol, přičemž první tři kapitoly pojímají teoretická východiska problematiky a vymezení zásadních pojmů pro bakalářskou práci. Kapitoly teoretické části jsou zaměřeny na vymezení staršího školního věku a období pubescence a sociálních sítí obecně, dále jsou zde prezentována teoretická východiska, od autorů zabývajících se touto problematikou, o jednotlivých rizikových jevech, jako je kyberšikana, kybergrooming, sexting nebo závislosti či nadměrné užívání sociálních sítí. V závěru teoretické části jsou pak zmíněny formy prevence a případné způsoby edukativně-preventivního působení na děti staršího školního věku, popisují zde také jednotlivé činitele zastávající preventivní funkci, jako je primárně rodina a škola společně s různými projekty, které cílí na bezpečné užívání internetu a které se aktivně zapojují do procesu prevence v oblasti sociálních sítí.

Součástí práce je také vlastní empirické šetření, ve kterém ověřuji poznatky z teoretické části. Preventivní působení v oblasti kyberprostoru shledávám jako velice důležité, neboť kyberprostor otevírá nové možnosti agresorům, jak páchat zlo na lidech, aniž by za to mnohdy byli potrestáni právě kvůli naprosté anonymitě, kterou kyberprostor poskytuje. Lze samozřejmě takové agresory vystopovat, nicméně prevence, která dokáže zajistit, aby v případě výskytu některého z rizik do takové fáze nedošlo, je podle mého názoru mnohem užitečnější.

Práce může sloužit pro osvětu rodičů a pedagogů, kteří nevnímají rizika v oblasti sociálních sítí jako potenciální hrozbu.

1 Sociální sítě v životě současné mladé generace

Tato kapitola přináší pohled na mladou generaci a starší školní věk z hlediska vývojové psychologie samostatně a v kontextu sociálních sítí, které jsou zde taktéž popsány a jsou zde vymezení jejich nejznámější zastupitelé. Rovněž je zde obsažena souvislost aktuálních podmínek užívání sociálních sítí a jakou roli zastupují ve vývojovém období pubescence.

Sociální sítě mají v současné době primárně vlastnost udržování nepřetržitého vztahu mezi lidmi. Kdykoliv se uživatel rozhodne, může oslovit druhého odesláním textové zprávy, fotografie, videa, gifu a podobně. Školy fungují v online světě, firmy mají e-learningové kurzy na intranetu, i základní sociální skupina, jako je rodina, si mnohdy vytvoří na konkrétní sociální síti uzavřenou skupinu, pro členy rodiny, kde sdílí své zážitky a předávají si informace. Není tedy divu, že tyto sítě představují významnou proměnnou v životě takřka kohokoliv, zejména pak dospívajících. V období dospívání hrají obzvláště zásadní roli sociální sítě, které nahrazují a ovlivňují sociální kontakt v reálném životě. Pro mladou generaci je ale tato forma seznamování se s druhými mnohdy riziková a nebezpečná. Stejně tak jako v reálném světě, i v kyberprostoru jsou útočníci a agresori, kteří navštěvují sociální sítě právě za účelem dosáhnout svých potřeb, na úkor druhých. Může se jednat o člověka cizího, i spolužáka, a proto je preventivní působení v této oblasti zásadní. Nejznámějším jevem v této oblasti je kyberšikana. Kyberšikana však nepředstavuje jedinou hrozbu při využívání sociálních sítí, neboť se i např. při nadměrném užívání může vyskytnout řada negativních důsledků fyzických i psychických, které mohou mít vliv na budoucí kvalitu života.

V následujících podkapitolách se zaměřuji na vymezení termínů, jako je mladá generace, starší školní věk, období pubescence a také sociální sítě. Druhy rizik a jejich prevence jsou popsány v následujících kapitolách.

1.1 Mladá generace a starší školní věk

Pojem mladá generace se používá pro označení části populace, která je v konkrétním časoprostoru nejmladší. Mladou generaci, stejně tak jako ostatní generace, spojuje obdobný životní styl a způsob myšlení, který je podmíněn jak aktuální globální situací, tak i situací v konkrétním daném prostředí. Dnešní mladou generaci významně ovlivňuje technologický vývoj, který je jedním z pilířů současné společnosti.

Za výstižný považuji příspěvek Ševčíkové a kol., kteří poukazují na fakt, že mladá generace se rodí do světa technologií a je pro tuto generaci digitální svět samozřejmostí. Již od útlého věku mají mladí lidé telefony, počítače, tablety a další vymoženosti, které jim umožňují přístup do online světa a mimo jiné na sociální sítě. Je to tedy jakási součást každodenního života mladé generace (Ševčíková a kol., 2014).

V kontextu mladé generace se zaměřuji na období staršího školního věku. Termín starší školní věk je používán pro označení rozmezí 11–15 let věku, a jelikož vývoj dětí v tomto věku doprovází mj. hormonální změny, zodpovědné za možné emoční vypětí a labilitu, je zde větší pravděpodobnost výskytu některého z rizik. Období těchto hormonálních změn bývá označováno jako puberta nebo pubescence.

Vágnerová upozorňuje na specifika tohoto období, ve kterém je nejnápadnější mimo jiné tělesné dospívání spojené s dozráváním. Takové dospívání a dozrávání je podmíněno proměnou **hormonálních funkcí** a veškeré hormonální změny jsou zodpovědné za potenciální kolísavost emocí, větší labilitu a tendenci například reagovat přecitlivěle na běžné podněty. Pubescent zároveň ztrácí bývalou citovou jistotu a stabilitu a s tím roste riziko, že se objeví emoční vypětí. V rámci tohoto vývoje dochází také k transformaci způsobu myšlení, například myšlenky o alternativních způsobech jednání, tzn. jiných, než jaké byly pro jedince doposud běžné (Vágnerová, 2012).

Změnám a emočním projevům výše zmíněným mnohdy dospívající podle Langmeiera a Krejčířové nerozumí, a pouze pozorují tyto niterné stavy. Častěji uvažují nad svými vnitřními konflikty a často se pokouší o útěk do svého soukromého citového světa, kvůli kterému se tak více vzdalují od reality. V případě těchto změn poukazují na rizika prepubertálního období, kdy pubescenti mají tendence utíkat před realitou, což může představovat riziko mj. nadměrného užívání sociálních sítí, které by prezentovaly útěk do jiného světa, ve kterém se pubescent odpoutá od problémů z reálného života (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Piaget a Inhelderová uvádějí čtyři dynamické faktory, které představují základní prvky pro správný duševní vývoj a těmi jsou potřeba růstu, sebeuplatnění, láska a ocenění. Tyto čtyři faktory pak představují vysvětlení pro správný intelektuální a kognitivní vývoj dítěte a v případě nedostatečného uspokojení jedné, nebo více ze zmíněných potřeb, je riziko vzniku budoucí patologie (Piaget, Inhelderová, 2010).

Sebeuplatnění, lásku či ocenění rovněž zmiňuje Vágnerová, která v období pubescence jako stěžejní proměnnou vidí právě vrstevnickou skupinu pubescentů, kteří se potýkají se stejnými problémy a díky této synergii se může jedinec vymezit příslušností k dané skupině. Díky této skupinové identitě je pak značně zjednodušen proces osamostatnění a tato skupinová identita poskytuje vhodné zázemí právě v době, kdy se vazby s rodinou postupně uvolňují. Skupinová identita zrovna tak značně napomáhá formulaci individuální identity. Je totiž jakýmsi pomyslným odrazem sebe sama (Vágnerová, 2012).

Bezesporu zde však hraje podstatnou roli mj. příslušnost k vlastní generaci, která bývá v mnoha případech, podle mého názoru, přehnaně demonstrována v souvislosti s poukázáním na difference od světa dospělých. Dospívající jedinci také mohou postupně upouštět od vazeb s rodinou v případě utvořených vazeb v jiné sociální skupině značně jednodušeji, díky pocitu jistoty, který jim nová sociální skupina přináší.

Vágnerová uvádí, že vrstevníci se postupem času stávají tzv. neformální autoritou, která může mít za daných podmínek pro jedince větší vliv než dospělí. V období utváření vlastní identity, postojů a názorů je vrstevnická skupina velice důležitá. Ještě důležitější je však role, kterou jedinec v takové skupině zastává. Konformita je v tomto případě daná potřebou zaujmout své místo ve vrstevnické skupině, možnosti definovat se skupinovou příslušností, a hlavně pozitivním přijetím do takové skupiny (Vágnerová, 2012).

Pro člověka je však dle Langmeiera a Krejčířové potřeba akceptace vrstevníky přítomna v každém věku, nicméně v období dospívání nese klíčový význam, jelikož u pubescentů snižuje hladinu nejistoty a tím zvyšuje pravděpodobnost pozitivního rozvoje osobnosti. Oproti roli v rodině je role pubescenta ve vrstevnické skupině získána také jeho osobnostními kvalitami. V dospívání je však obecně význam vrstevnické skupiny značně vyšší, než je tomu v jiných fázích vývoje (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Vágnerová uvádí, že kamarádi a vrstevníci pubescentovi také ukazují hranice dostupného. Znamená to, že pokud kamarádi disponují větší flexibilitou od rodičů, jedinec následně vytváří nátlak na své rodiče, aby mu byly taktéž provedeny ústupky. Jednou z rostoucích potřeb je zde také potřeba přátelství. Vznik vztahu s přítelem založený na důvěře bývá dožadován již v počátcích puberty, v rozmezí 11–12 let věku. Stejně tak jako členství ve vrstevnické skupině i takový přátelský vztah dodává

pubescentovi pocit bezpečí a jistoty ve formě emoční vazby. Tento vztah přátelství však předchází vztahu partnerskému, který je pro jedince zásadní v pozdějších fázích vývoje a v tomto období se řadí pouze na úroveň experimentování (Vágnerová, 2012).

Všechny etapy vývoje lidského života jsou doprovázeny specifickými potřebami, způsoby vnímání a také emocemi. Vývojové teorie podle Vágnerové zdůrazňují skutečnost, že pro vývoj člověka je nejdůležitější úspěšné zvládnutí raných fází vývoje, které ovlivní další vývojové úkoly v následujících vývojových fázích. Naopak neúspěch v ranných vývojových fázích může znamenat komplikace ve fázích budoucích, které se mohou mimo jiné projevit v podobě psychopatologických problémů. Ve fázi dospívání je nejvyšší prevalence závislosti/nadměrného užívání internetu a důvodem zde může být fakt, že dospívající jsou takzvanou internetovou generací, pro kterou je internet a sociální sítě běžnou součástí života. Kyberprostor se tak stává pro dospívající místem pro uspokojování potřeb, zároveň je zde však riziko snadnějšího výskytu nežádoucích jevů (Vágnerová, 2012).

V této podkapitole jsem vymezil specifika dospívání, konkrétně období puberty. Celý tento proces, a nejen tento proces, je ovlivňován právě sociálními sítěmi, na kterých jedinec potřebuje být aktivní v závislosti na dané sociální/vrstevnické skupině, do které chce být začleněn. V důsledku výše popsaných hormonálních změn a následné kolísavosti emocí pak může být používání sociálních sítí více rizikové.

1.2 Sociální sítě

Pojem sociální sítě je v dnešní době užíván pro označení online stránek, na kterých je možné skrze „chytré zařízení“ vytvořit účet. Po vytvoření uživatelského účtu a dokončení registrace je již na uživateli, k jakým účelům bude tyto sítě využívat, přičemž na sociálních sítích je možné provozovat mnoho aktivit. Tyto aktivity samozřejmě musí korelovat s podmínkami užívání těchto sítí, které poskytovatel dané sociální sítě nabízí k přečtení uživateli před samotnou registrací. Nicméně takové podmínky společně s podmínkami obchodními jsou velice obsáhlé a mnohdy se může stát, že je uživatel odmítne číst a zkrátka potvrdí souhlas s užíváním. Dalo by se říct, že tuto cestu volí až znepokojivě veliké procento uživatelů. Proto se také mnohdy stává, že jsou uživatelé zablokováni pro svou aktivitu v rozporu s podmínkami užívání. Jedním z velice častých jevů je např. aktivita na sociálních sítích i přes nedodržení

minimální věkové hranice. Sociální sítě, jaké jsou dnes disponují samostatnými programy, které by měly obsáhnout preventivní funkci, avšak z hlediska obsahu vyskytujícího se na dané síti. V případě věkové hranice je pro prověření potřebné nahlášení daného profilu, v opačném případě se mohou objevovat na sociálních sítích „nekompetentní“ uživatelé, kterým hrozí rizika.

Sociální sítě jako pojem neměly vždy význam stránek dostupných v kyberprostoru. Mapovat historii prvního užití tohoto pojmu by bylo bezesporu možné již ve starověkém Řecku. Podle Freemana jsou první záznamy spojovány mj. také s významným sociologem Émilem Durkheimem, který spolu s Georgem Simmelem tento termín užíval ve spojení analýza sociálních sítí a sociální sítě pro ně představovaly komplex vztahů jednotlivce se společností v nejširším zájmu (Freeman, 2004).

Tato myšlenka sociálních sítí není příliš vzdálená podobě, jakou sociální sítě nabývají dnes.

Primárně sociální sítě plní funkci komunikace mezi lidmi, a to buď soukromě, veřejně nebo třeba v uzavřené či otevřené skupině. Vymezení pojmu sociální sítě lze mnoha způsoby, aktuální podobu však výstižně popisují Kožíšek a Písecký (2016, s. 24):

„Je to internetová služba, která umožňuje svým členům vytvářet veřejné, uzavřené nebo i firemní profily, prezentace, diskusní fóra a nabízí prostor pro sdílení fotografií, videí, obsahu a dalších aktivit. Většina obsahu na sociálních sítích je tvořena jejími uživateli. Ti mohou prostřednictvím příspěvků nebo veřejnou komunikací, chatů a dalších kanálů vytvářet obsah.“

Tato definice ukazuje na fakt, že obsah sociálních sítí je převážně tvořen samotnými uživateli, kteří rozhodují, jaké informace zde budou dostupné ostatním uživatelům. Nejedná se však o informace pouze o jejich osobě; mohou to být informace z celého světa. Nicméně sociální sítě v tomto případě nepředstavují takovou hrozbu pro uživatele, kteří jsou zde spíše pasivní a pouze přihlíží aktuálnímu dění a sledují aktivity ostatních. Sociální sítě uchovávají o uživateli veškeré informace, které uživatel uvede. Existuje možnost absolutně anonymního profilu, kde lze zadat minimum informací o své osobě a tento profil pak může sloužit čistě pro komunikaci s blízkými, nebo sledování aktivit ostatních uživatelů. V tomto případě by se jednalo o nejbezpečnější cestu, jak existovat na sociálních sítích. Touto cestou se však vydá opravdu málokdo

a většinou jsou uživatelé ochotni riskovat a sdílet informace ve formě multimediálních zpráv a zveřejněním svých osobních dat.

V následujících řádcích jsou stručně vymezeny a specifikovány nejznámější sociální sítě, se kterými se lze setkat a které jsou nejčastěji využívány.

Portál Internetem bezpečně rozděluje sociální sítě podle specifických znaků na:

- „profilově založené – Facebook, LinkedIn;
- obsahově založené – YouTube, Instagram, Snapchat, TikTok;
- mikro-blogovací – Twitter, Jaiku;
- komunikační služby – Facebook Messenger, WhatsApp, Viber“ (Internetem bezpečně, 2018, online).

Facebook – Funguje jako prostředí, kde člověk může být aktivní v různorodých skupinách, lze zde sdílet příspěvky ze svého života na svůj profil, účastnit se aktivních diskusí na fóru – hlavní stránce, komunikovat s přáteli a blízkými, ale také s cizími lidmi z různých oblastí z celého světa. Uživatel si zde přidává „přátele“ do seznamu, ve kterém pak může vidět, zda jsou zrovna aktivní a případně je oslovit. Jsou zde také kolonky pro upozornění, které uživatele informují o aktivitě na stránce, kterou odebírá, o aktivitě svého přidaného přítele nebo se také objevují nabídky produktů. Je možné zde sdílet jak textový, tak multimediální obsah, pokud není v rozporu s pravidly užívání.

Twitter – Sociální síť, která je v mnoha vlastnostech odlišná, jelikož v tomto prostředí se sdílí nejrozličnější mikroblogy – zprávy do určitého počtu znaků, které jsou nejčastěji sdíleny za účelem výstižného zhodnocení aktuální situace, stručného vyjádření emocí a vlastního názoru a v podstatě všeho, co si uživatel přeje sdílet, pokud to není v rozporu s pravidly poskytovatele. Lze zde také sdílet fotografie a videa.

Instagram – Je sociální síť graficky uzpůsobena primárně pro sdílení multimediálního obsahu, v dnešní době se natáčí i krátká videa pro předání informace nebo zkušenosti nebo prosté pobavení uživatele. Je zde také dostupný chat pro případné konverzování s ostatními tvůrci obsahu na této síti.

Facebook Messenger – Aplikace určena primárně ke komunikaci mezi dvěma nebo více uživateli, a to formou textových nebo audiovizuálních zpráv.

V Česku byly nejvíce populární sociální sítě jako lidé.cz, spolužáci.cz a mnoho dalších. Primárně sloužily ke komunikaci mezi lidmi v konkrétní, uzavřené sociální skupině. Byly používány pro sdělení nejrůznějších informací, seznámení se s uživateli z jiné lokality a také pro zábavu v podobě různých her. Postupem času ale české sociální sítě ztratily na popularitě a primárně se začaly využívat výše zmíněné sociální sítě dostupné pro celý svět.

V této kapitole byl vymezen starší školní věk a období pubescence, byly zde popsány také sociální sítě v aktuální podobě a i z historického hlediska.

2 Rizika využívání sociálních sítí u dětí staršího školního věku

Tato kapitola je zaměřena na vymezení rizik spojených s využíváním sociálních sítí, která jsou sice pro všechny uživatele stejná, nicméně pro děti staršího školního věku mohou znamenat zásadní změny v budoucím vývoji.

Ševčíková a kol. za rizikové chování považují takové chování, které pravděpodobně uskuteční výskyt negativního jevu, přičemž negativní jev je jakýsi důsledek počínání jednotlivce ale také může znamenat prosté vystavení se specifické situaci, ve které nežádoucí jev může, ale nemusí vzniknout (Ševčíková a kol., 2014).

Bělík a Hoferková rizikové chování pojímají dvěma způsoby. V prvním pojetí se jedná o chápání rizikového chování jako prepatologie, tedy pojem rizikové jevy je používán pro označení takového chování, které vyjadřuje disharmonii mezi možnostmi jedince a očekáváním daného prostředí. Důležitým znakem je zde menší závažnost rizikových jevů, avšak i s nižším rizikem mohou představovat hrozbu nebezpečnější povahy do budoucna – tedy jakýsi předstupeň rizikového jevu. V případě pojetí druhého nahlízejí na rizikové chování jako na nadřazený pojem a rizikové jevy jsou chápány jako komplexní označení všech projevů chování bez klasifikace závažnosti, jež by mohly představovat riziko poškození jedince či okolí (Bělík, Hoferková, 2018).

Tyto dvě definice od různých autorů definují rizikové chování, byť se v každém případě jedná o trochu jiný náhled na danou problematiku. V rámci rizikového chování na sociálních sítích je důležité aplikovat získané vědomosti z reálného života v případě preventivního působení na rizikové skupiny.

Ševčíková a kol. (2014, s. 10) dále uvádí klasifikaci rizik pro dětské uživatele internetu, která by s výjimkou některých nuancí mohla představovat zároveň klasifikaci v případě sociálních sítí:

Tab. 1 – Klasifikace rizik pro dětské uživatele internetu

Typ rizika	Obsah: dítě jako příjemce	Kontakt: dítě jako účastník	Počínání: dítě jako „pachatel“
Komerce	reklama, spam, nabádání k poskytování peněžní podpory	získávání a uchovávání osobních údajů	gambling, nelegální stahování, hackování
Násilí	násilí, nenávistný či děsivý obsah	oběť kyberšikany, online obtěžování či pronásledování	pachatel kyberšikany, online obtěžování či pronásledování
Sexualita	pornografie a jiný sexuálně zraňující obsah	setkávání se s neznámými lidmi z internetu, sexuální zneužívání	vytváření a nahrávání pornografických materiálů
Hodnoty	rasistické a jiné zkreslené, zavádějící informace či rady (př. drogy)	sebepoškozování, přesvědčování a manipulace ze strany druhých	poskytování (zavádějících) rad např. ohledně hubnutí nebo sebevraždy

Zdroj: Livingstone, Haddon, 2009; In: Ševčíková a kol., 2014, s. 10

Ševčíková zde klasifikuje potenciální rizika, avšak rizika z hlediska sociálních sítí jsou v některých bodech odlišná. Jelikož jsou sociální sítě, jak jsem výše zmínil, primárně určené pro komunikaci mezi jednotlivci, výskyt některých jevů je minimální kvůli podmínkám užívání stanoveným poskytovatelem, jedná se zejména o jevy, jako je rasismus, nenávistný či násilný obsah, výskyt pornografie a gambling. V případě výskytu některého z těchto jevů v různých formách na sociálních sítích je příspěvek smazán. Naproti tomu reklama, získávání osobních údajů, kyberšikana nebo ovlivňování druhými jsou právě ty jevy, které se na sociálních sítích mohou vyskytovat i v rizikové míře. Jedním z jevů, který se zde také vyskytuje a v klasifikaci nebyl zmíněn, je také závislost na internetu/sociálních sítích.

Podle Koloucha se na sociálních sítích mohou vyskytovat také kybernetické útoky, jako je phishing, malware nebo spam, které také představují rizika pro uživatele (Kolouch, 2016).

Kolouch popisuje **Phishing** jako určité podvodné jednání vzbuzující důvěru v oběti, přičemž se nejčastěji jedná o zaslání podvodného odkazu na vyplnění osobních údajů s tím, že tento odkaz v sobě již ukrývá malware. **Malware** je označení pro určitý virtuální systém, jenž má za úkol nějakým způsobem poškodit počítač, získat informace z počítače nebo nějakým jiným způsobem vytěžit zisk na úkor oběti. V současnosti je také velké riziko odcizení účtů, kdy se útočníci z celého světa pokouší zjistit přihlašovací údaje k účtu oběti a následně zasílají zprávy „přátelům“ a „sledujícím“ na dané platformě pro zcizení co největšího počtu uživatelských účtů (Kolouch, 2016).

V případě **spamu** Kohout a Karchňák uvádí, že se může jednat o jakoukoliv nevyžádanou zprávu nebo obsah, který nám byl zaslán, jenž může obsahovat viry, nežádoucí, pohoršující obsah nebo nepravdivé informace z aktuálního dění ve světě. S termínem spam se lze setkat i v případě, kdy jedinec vytváří přílišnou aktivitu za krátký čas např. ve formě rychlého zasílání zpráv. Jedná se o tzv. „spamování“ (Kohout, Karchňák, 2016).

V rámci následujících podkapitol se zaměřuji na vymezení těch rizikových jevů, které se v oblasti sociálních sítí vyskytují nejčastěji.

2.1 Kyberšikana

Kyberšikana je relativně nový druh šikany zahrnující určité jevy nesoucí znaky šikany tradiční, která se může taktéž vyskytovat ve všech vrstvách populace. Problematikou kyberšikany se zabývá řada významných autorů, kteří pojednávají o specifických znacích, rozdílech a společných vlastnostech s tradiční šikanou a zkoumají nejrůznější příčiny výskytu a samozřejmě prevenci. Z hlediska laické populace je však kyberšikana záležitostí individuální zkušenosti každého jedince, protože každý má s kyberprostorem spojené různé prožitky a každý má stanoveny hranice přípustného a nepřípustného chování v kyberprostoru trochu jinak. Nicméně v odborných publikacích nalezneme různé definice lišící se pouze v některých detailech. Kyberšikana v zásadě nese stejné znaky jako tradiční šikana, s rozdílem přechodu z reálného světa do světa virtuálního, čímž nabývá na rozsahu a případně dopadu na oběť.

Hollá nabízí definici, ve které nahlíží na kyberšikanu jako na chování zahrnující sužování, ohrožování, pronásledování ponižování či jiné možné negativní chování jedince či skupiny za pomoci využití internetu, informačních a komunikačních technologií nebo mobilního telefonu. Úmyslem takového jednání je ublížit oběti formou nejrůznějších urážek na základě předsudků, přičemž je zde jako u klasické šikany nepoměr sil agresora a oběti v oblasti online světa a oběť je dlouhodobě vystavována negativním narážkám či pohoršujícím obsahu své osoby na internetu (Hollá, 2016).

Kolouch vymezuje znaky kyberšikany, mezi které řadí pocit útočníka o jeho naprosté anonymitě, neomezenosti a jednoduchosti útoku. Zároveň se může jednat o neomezený okruh útočníků společně s neomezeným prostorem a prostředky pro šikanování, kterými agresor díky kyberprostoru disponuje. Ve srovnání s šikanou je u kyberšikany mnohem náročnější zjistitelnost, jelikož se nemusí vyskytovat fyzické projevy. Jako poslední, neméně důležitý znak, je zde trvalost, která kvůli uchování dat v kyberprostoru může představovat dlouhodobé následky (Kolouch, 2016).

Knytl a Spěvácová považují za hlavní atribut kyberšikany opakovanost a dlouhodobost, stejně jako je tomu u šikany tradiční. Pokud k takovému opakování nedochází, představuje útok pouze jednorázovou agresí, mnohdy může být takový útok pouze vznikem nešťastné shody náhod. Příjemce v takových případech pak ve výsledku ani nemusí považovat daný jev za útok na svou osobu (Knytl, Spěvácová, 2021).

2.1.1 Formy kyberšikany

Pro klasifikaci různých forem kyberšikany byly vydány MŠMT Metodické pokyny zmiňující vhodné postupy při výskytu některého z rizik ve škole a školských zařízeních.

Klasifikaci různých forem kyberšikany se věnuje Příloha 7 Metodického pokynu, ve které je kyberšikana členěna na přímou – agresor útočí na oběť přímo a nepřímou – agresor využívá k útoku jinou osobu. Kyberšikana je rozdělována také na soukromou a veřejnou, přičemž v případě soukromé kyberšikany komunikuje pouze agresor a oběť a v takových případech se nejčastěji jedná o vydírání nebo vyhrožování v prostředí soukromé konverzace, k čemuž mohou sloužit i sociální sítě – chat. V případě veřejné kyberšikany je primárním účelem agresora rozšířit informace o oběti mezi další uživatele. Příkladným projevem kyberšikany je zde publikování ponižujících záznamů

o oběti (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č.7, Kyberšikana, 2017, online).

V Příloze 7 Metodického pokynu jsou dále uvedeny jednotlivé formy kyberšikany:

- „publikování ponižujících záznamů;
- krádež identity a její zneužití;
- ztrapňování pomocí falešných profilů;
- provokování a napadání uživatelů v online komunikaci;
- zveřejňování cizích tajemství;
- vyloučení z virtuální komunity;
- obtěžování;
- specifické formy kyberšikany spojené s hraním online her;
- happy slapping;
- kyberstalking;
- webcam trolling“ (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 7, Kyberšikana, 2017, s. 4, online).

Publikování ponižujících záznamů – Podle Koloucha se může jednat o video/audiazáznamy nebo fotografie, ke kterým se agresor dostal buď přímo, tzn. oběť mu tyto materiály zaslala, nebo nepřímo tak, že mu byly tyto záznamy poskytnuty od někoho jiného (Kolouch, 2016).

Ponižování a pomlouvání – Tato forma se objevuje i u šikany tradiční, avšak v případě kyberšikany se může mnohem snáz vymknout kontrole z důvodu přítomnosti klidně i tisíců dalších uživatelů, kteří mohou s tímto ponižováním dále pokračovat a oběti se tak i postupně ztrácí možnost jakékoliv obrany.

Krádež identity a její zneužití – Kowalski uvádí, že v takovém případě agresor využívá dostupné prostředky k vydávání se za oběť, nejčastěji se jedná o použití fotek a osobních údajů oběti, díky kterým je následně schopen vytvořit věrohodný profil a touto cestou vystupuje pod falešnou identitou nejčastěji za účelem, jakkoliv poškodit oběť (Kowalski, 2008).

Ztrapňování pomocí falešných profilů – Agresor si vytváří falešné profily na sociální síti s nepravdivými údaji čistě za účelem ponižování a zesměšňování oběti.

Provokování a napadání uživatelů v online komunikaci – Agresivní chování uživatelů sociálních sítí nejčastěji ve formě intenzivní argumentace. Typický je velice nepřátelský slovník spojený s nadávkami a urážkami oběti, byť k tomu nemusí být ani zjevný důvod.

Zveřejňování cizích tajemství s cílem poškodit oběť – Zveřejňování soukromých záležitostí v kyberprostoru je velice riskantní právě z toho důvodu, že uživatel není schopen předem určit, zda se příjemce v blízké či vzdálené budoucnosti nerozhodne tyto citlivé informace sdílet veřejně právě za účelem poškození oběti.

Vyloučení z virtuální komunity – Děti ve fázi dospívání může taková ostrakizace značně citově zasáhnout, jelikož v tomto období vývoje je pro jedince začlenění do sociální skupiny velice významné a vyloučení z takové skupiny tak může mít vliv na kvalitu života. Ačkoliv se zde jedná o vyloučení z virtuální skupiny, děti vyrůstající v dnešní době tomu mohou přikládat stejnou hodnotu jako by se jednalo o skupinu v reálném životě.

Obtěžování – Za takové obtěžování lze považovat opakované zasílání zpráv agresorem, přičemž oběť takové zprávy vnímá jako nepříjemné. Černá a kolektiv uvádí, že typickým znakem je zde zasílání nepřiměřeného množství zpráv oběti ihned po připojení na sociální síť. Na rozdíl od flamingu je zde však pouze jednosměrná komunikace, oběť usiluje o ukončení takové komunikace. U dospívajících se velice často stává, že začínají konverzaci s neznámými lidmi, a ačkoli jsou takové vztahy mnohdy bezproblémové a v některých případech i přínosné, riziko budoucího obtěžování samozřejmě představují (Černá a kol., 2013).

Specifické formy kyberšikany spojené s hraním online her – I takové formy kyberšikany lze vyzorovat na sociálních sítích, ač to bývá v malém měřítku. Některé základní hry jako karty, šachy atd. je možné hrát na sociálních sítích buď s přáteli, nebo s neznámými lidmi, tudíž i zde vzniká určité riziko.

Happy slapping – Tomuto jevu doposud nebyl přiřazen český ekvivalent. Kowalski zmiňuje, že původní forma happy slappingu měla podobu fyzického napadení náhodného kolemjdoucího jedincem či skupinou, kteří kolemjdoucího zfackovali (v překladu do angličtiny „to slap“) a celá situace byla zároveň dokumentována dalším z účastníků, který následně sdílel video na internetu – nejčastěji na sociální síť. Nemusí

se však jednat pouze o fackování a v některých případech zveřejnění takových videí vedlo dokonce až k sebevraždě oběti (Kowalski, 2008).

Stalking, kyberstalking – Úmyslné omezování oběti, obtěžování, dlouhodobé pronásledování. Takto heslovitě lze popsat jev zvaný stalking, případně kyberstalking. Rozdíl mezi těmito jevy je primárně ve strategii stalkera. Při klasickém stalkingu nejprve může stalker pouze projevovat náklonnost a přízeň k oběti. Problém nastává ve chvíli, kdy oběť odmítá kontakt a stalker začíná narušovat soukromí oběti. S tímto je úzce spjata také vyvolávání strachu a úzkosti v oběti formou různých dopisů, zpráv na sociálních sítích a v pokročilé fázi může agresor svoji pozornost zaměřit i na rodinu oběti. O kyberstalking se pak jedná v případě, kdy stalker využívá pro sledování a obtěžování oběti technologie s přístupem na internet. V obou případech se může jednat o záležitost krátkodobou, ale může trvat i několik let.

Webcam trolling – Jedná se o podvedení oběti podvrženým videozáznamem, který se však oběti jeví jako reálný záznam webkamery. Nejčastěji agresoři užívají aplikaci pro simulaci virtuální kamery s následným připojením na sociální síť, na které tvoří věrohodný záznam. V případech této formy kyberšikany agresoři cílí primárně na vylákání co nejvíce osobních údajů – plnění příkazů agresora, mezi které lze zahrnout například svlékání. Agresor má možnost si nahrát takový videohovor a touto nahrávkou pak vydírá oběť a vyhrožuje jejím zveřejněním.

2.1.2 Faktory vzniku kyberšikany

Aby bylo možné aplikovat vhodné preventivní kroky za účelem minimalizace a případně eliminace nejrůznějších forem kyberšikany, je v tomto procesu zcela zásadním krokem vymezení možných rizikových faktorů. V případě kyberšikany lze tak využít klasifikaci modifikovanou v Příloze 7 Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže, ve které jsou jednotlivé faktory vymezeny takto:

- „individuální faktory
- rodinné faktory
- vrstevnické vztahy
- školní faktory
- komunita“ ((Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 7, Kyberšikana, 2017, s. 5, online).

Individuální faktory – Mezi individuální faktory lze zařadit vlastnosti, kterými disponuje jedinec, jako je pohlaví, temperament, impulsivita nebo poruchy emocionality, dále pak negativní životní události a traumatické zážitky a deficity v sociálních dovednostech.

Rodinné faktory – Do oblasti rodinných faktorů se řadí možné dysfunkce v rodině, stabilita vztahů v rodině nebo pouta mezi rodičem a dospívajícím, nedostatečný rodičovský dohled nebo slabá rodičovská podpora a v neposlední řadě také neexistence pravidel používání technologií v domácnosti i v situacích, kdy je dítě agresorem v procesu kyberšikany.

Vrstevnické vztahy – K této kategorii neodmyslitelně patří dysfunkční vztahy s vrstevníky, vrstevnický tlak a případné odmítnutí a vyřazení z vrstevnické skupiny.

Školní faktory – Školní faktory se týkají neefektivity školních programů zaměřených na primární prevenci, nezdravého školního klima nebo nízkého očekávání pedagogů.

Komunita – V kontextu komunity je v Metodických pokynech uvedeno, že se jedná o nízkou kvalitu organizací pro mládež, nedostatečnou nabídku volnočasových aktivit nebo ztrátu ekonomických a vzdělávacích příležitostí (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 7, Kyberšikana, 2017, online).

2.2 Kybergrooming

Kybergrooming je jedním z mnoha rizikových jevů, kterému umožnil existenci neustálý technologický pokrok. Nicméně v případech takovýchto rizik je třeba patřičně vymezit o jaké riziko se jedná, aby bylo možné uskutečnit preventivní kroky pro zamezení dalšímu vzniku. V rámci tohoto jevu jsem vybral dvě definice, které představují v této podkapitole uvedení do problematiky kybergroomingu.

Kopecký, Szotkowski a Dobešová považují kybergrooming za určité chování uživatelů virtuálního světa, jež má za cíl vyvolat u vyhlédnuté oběti jakousi falešnou důvěru a časem tuto oběť přimět k osobnímu setkání. Na takovém setkání pak obvykle dochází k sexuálnímu zneužití, opakovanému sexuálnímu zneužívání, vydírání, mučení, nucení k prostituci a v extrémních případech i zabití. Samotní kybergroomeři bývají v důsledku jejich činnosti označováni za agresory, predátory nebo útočníky, jenž mají tendence navzájem spolupracovat a vytvářet tzv. sítě predátorů. V těchto skupinách pak aktivně vyhledávají, shromažďují, vyměňují a sdílejí dětskou pornografii, přičemž se mohou dopustit i únosů vytipovaných obětí. Kybergroomeři bývají obezřetní a při své činnosti si zajišťují vhodné podmínky v podobě bezpečného přístupu k oběti a zaručení si její poddajnosti a mlčenlivosti – eliminují tak riziko odhalení zneužívání dítěte i vlastní identity (Kopecký, Szotkowski, Dobešová, 2021).

Kybergrooming má úzkou souvislost s mnoha dalšími nebezpečnými komunikačními fenomény, jež napomáhají jeho realizaci, a to zejména se sextingem a webcam trollingem.

Sexting

Sexting je všeobecně považován za jedno z nejrizikovějších chování, jehož důsledky mohou být fatální. V jistých případech je na oběť vytvářen natolik intenzivní nátlak, že mnohdy končí dehonestací oběti, sebepoškozováním a v nejhorších případech i sebevraždou. Kožíšek a Písecký uvádí důvody, kvůli kterým je sexting považován za jeden z nejrizikovějších jevů. Například po odeslání zprávy s jakýmkoliv citlivým obsahem do virtuálního světa se ztrácí veškerá kontrola nad tím, co se s danou zprávou stane v budoucnosti. Veškeré zprávy, které si vyměňujeme takto online, mohou být v budoucnosti použité proti naší osobě, a to se velice často objevuje ve formě vydírání (Kožíšek, Písecký, 2016).

Eckertová a Dočekal výstižně definují sexting jako složeninu slov SEX a TEXTING čili označuje zasílání a sdílení vlastních odhalených fotografií, videí nebo i textů formou SMS s erotickým podtextem, prostřednictvím moderních komunikačních technologií. Tento materiál je vytvářen a umíst'ován na internet dětmi samotnými a nejčastěji tato interakce probíhá mezi vrstevníky. Není však výjimkou zasílání odhalených fotografií neznámým lidem, např. z chatu nebo seznamky za úplatu. Dospívající mladiství objevují sexuální složku života a mají tendence experimentovat. Takové experimenty mohou být vysoce rizikové, pokud si neuvědomují, že se tímto chováním mohou vystavovat potenciálnímu vydírání, zneužívání nebo veřejnému posměchu (Eckertová, Dočekal, 2013).

2.3 Závislost na sociálních sítích a nadměrné užívání sociálních sítí

Sociální sítě a závislost na nich mnohdy bývají předmětem diskuse řady kritiků zabývajících se touto problematikou. Abychom byli schopni určit, zda se u jedince jedná o závislost, a ne pouze o nadměrné užívání, je třeba zaměřit se na konkrétní projevy nelátkových závislostí a zvážit, zda jsou přítomné symptomy.

Fischer a Škoda zmiňují osmipoložkový dotazník, který modifikuje kritéria pro diagnózu patologického hráčství tak, aby byl použitelný pro diagnózu závislosti na internetu a zároveň slouží jako seznam symptomů:

1. objevuje se roztržitost a zamyšlenost jedince při aktivitě na internetu;
2. aby jedinec naplnil své potřeby, musí trávit na internetu stále větší množství času;
3. snahy o ovládnutí, zkrácení nebo zastavení užívání internetu jsou opětovně neúspěšné;
4. při snaze o omezení užívání internetu se projevují symptomy, jako je nesoustředěnost, vznětlivost, mrzutost a deprimovanost;
5. doba připojení na internetu bývá delší, než jedinec původně zamýšlel;
6. vzniká riziko ztráty ve vztahové, nebo pracovní rovině v důsledku užívání internetu;
7. jedinec poskytuje klamné informace rodině či sociálnímu pracovníkovi o rozsahu svých aktivit na internetu;
8. internet slouží jako místo úniku od problémů v reálném životě, nebo jako úleva od pocitu bezmoci, viny či úzkosti (Fischer, Škoda, 2014).

Tento dotazník obsáhl jednotlivé symptomy, které jsou typické pro závislostní chování nejen na internetu a vzhledem k modifikaci z původního dotazníku pro patologické hráčství lze předpokládat, že je možné tento dotazník použít i pro diagnózu závislosti na sociálních sítích.

Závislosti na sociálních sítích již byla věnována řada výzkumů, avšak výsledky těchto výzkumů bývají i přes jejich četnost stále nedostatečné ve smyslu nedostatku dat např. o prevalenci. Takto hodnotí Blinka a kol. studie o závislostech na sociálních sítích a je zde přiložen dodatek, že závislosti na sociálních sítích jsou samozřejmě možné, nicméně je ve společnosti tento jev pozorován velice vzácně a ve většině případů se jedná spíše o nadměrné užívání sociálních sítí, které může a nemusí mít negativní důsledky na život jedince a jeho okolí. Poukazují zde mimo jiné na okolnost, navazující na potřebu získání sociální prestiže. Sebe prezentace a sebedefinování v běžných online aplikacích neoznačovaných jako sociální sítě většinou představují pouze pomyslný mezilehlý bod za cestou k určitému cíli. Nejsou tedy cílem samy o sobě. V případě sociálních sítí je to ale právě ta sebe prezentace a snaha ukázat se v co nejlepším světle tím důvodem, proč někteří jedinci sociální sítě používají (Blinka a kol., 2015).

U dětí, které prožívají pubertální období, lze předpokládat, že v tomto smyslu budou mnohem více směřovat své aktivity na sociálních sítích právě touto cestou, tj. sebedefinování v sociální skupině, vytvoření skupinové a individuální identity za doprovodu sociálních sítí.

Podle sociálně kompenzační hypotézy, jak uvádí Caplan, může internet představovat atraktivní místo pro sociálně úzkostné či osamělé lidi. Sociální sítě a internet v souvislosti s možnými závislostmi často doprovází předsudky o jedinci, jako je tendence vyhýbat se reálným vztahům a sociálním interakcím, tendence upřednostňovat online kamarádství před skutečným, díky skutečným online prostředí jako je jednodušší zahájení a ukončení konverzace, jednodušší vyjadřování názorů, emocí nebo postojů. V tomto ohledu mohou sociální sítě představovat pro dospívající dočasnou výhodu ve smyslu skrytí případné nervozity nebo jiných negativních emocí. Samozřejmě jen dočasně, neboť dříve či později dojde na sociální kontakt v reálném životě (Caplan, 2005).

Hýbnerová se ve své studii zaměřovala mj. na konkrétní oblasti virtuálních světů, na kterých se nejčastěji u dětí a adolescentů vytváří závislost a na prvním místě jsou zde

kybervztahy a online komunikace čili navazování a udržování přátelských a partnerských vztahů prostřednictvím informačních a komunikačních technologií, přičemž se může jednat o komunikaci se skutečnými, ale i pouze internetovými přáteli. Riziko se objevuje ve chvíli, kdy jsou pro uživatele internetové vztahy důležitější než ty v reálném životě. Online vztahy přitom mohou nabývat mnohem vyšší intenzity oproti reálným z důvodu zapojení vlastní fantazie a naplnění snů a v tomto ohledu mohou reálné vztahy jen těžce konkurovat (Hýbnerová, 2013 In Krčmářová, 2013).

Vznik závislosti na internetu/sociálních sítích

Vzniku závislosti na internetu mohou předcházet stejné jevy, které lze zpozorovat u více druhů závislostí, mezi tyto jevy patří např. osamocení, znučenost, stresové období a nervové vypětí, úzkosti nebo deprese. Obecně lze říci, že pokud se člověk nachází v nepříznivé životní situaci, může mít větší tendenci k propadnutí do závislosti, ať už je to látková nebo nelátková závislost. V oblasti internetu, konkrétně sociálních sítí to nemusí být nic neobvyklého. Takový jedinec, který není v běžném sociálním životě příliš úspěšný, bude spíše vyhledávat online komunikaci a online přátele, než člověk, který v sociální oblasti v reálném životě nestrádá. Ovšem pokud se jedinec začne soustředit primárně na vztahy v online světě společně s vytěsňováním vztahů reálných, vzniká zde riziko sociální izolace a jedinec se tak dostává do bludného kruhu, ve kterém naplňuje své potřeby v online světě, a čím víc je zde aktivní, tím více není připravený na sociální interakce ve světě reálném. V takovýchto extrémních případech se těžce hledá řešení bez odborné pomoci.

Rizika týkající se nadměrného užívání internetu jsou obsažena v Metodickém pokynu v Příloze č. 15. V této příloze jsou popsány rizika nadměrného užívání tzv. virtuálních drog, jako jsou například sociální sítě, mezi která patří poškození pohybového aparátu a vizuálního systému. Často se může projevit astigmatismus, různé potíže spojené se sedavým způsobem života, mnohdy v důsledku nedostatku fyzických aktivit třeba i cukrovka a také bolesti očí, pálení či slzení (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 15, Netolismus, 2015, online).

Z psychologického a sociálního hlediska jsou rizika vymezena v předchozích podkapitolách, nicméně v té obecnější rovině se může jednat např. o nepravidelnost stravy nebo spánku v důsledku nedostatečné organizace času. Mohou se zhoršovat

rodinné a jiné sociální vztahy, je vyšší riziko vzniku závislosti a s tím spojené odpoutání od vztahů z reálného života.

3 Vzdelávání a prevence rizikového chování

Rizika na sociálních sítích se v dnešní době objevují ve stále širším záběru, proto je nutné dbát na dostatečné vzdělávání u rizikových skupin, zejména tedy u dětí staršího školního věku, které z důvodu specifického vývojového stádia patří mezi nejzranitelnější skupiny. Odpovídající prevenci by tak měla zajistit bezesporu škola, vzdělávání a preventivní působení v této oblasti lze vyzorovat také v rodině, kde primárně rodiče, případně starší sourozenci, přispívají k předcházení rizikovému chování. Prevence je zde taktéž nezbytnou součástí, neboť právě díky preventivním opatřením lze bojovat s těmito riziky.

3.1 Druhy prevence

S pojmem prevence se lze setkat v mnoha vědních disciplínách, přičemž tento pojem bývá nejčastěji používán pro označení postupů, kroků, nebo metod účelově vymezených pro předcházení některému z nežádoucích jevů. Může se jednat o nemoci, zločinecké chování, nehody, sociální konflikty, násilí a podobně.

V rámci prevence Bělík a Hoferková (2018) poukazují na nejčastější členění prevence, tedy na prevenci primární, sekundární a terciární.

Primární prevence podle Procházky představuje výchovné a vzdělávací působení na jedince, přičemž tato prevence je směřována pro tu část populace, která se s daným nežádoucím jevem dosud nesetkala, a v případě primární prevence je hlavním činitelem rodina (Procházka, 2019).

Primární prevence lze dále dělit na specifickou a nespecifickou, přičemž specifickou primární prevenci vymezují Bělík a Hoferková (2018, s. 37) následovně:

„Systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s populací, u níž lze v případě jejich absence předpokládat další negativní vývoj a který se snaží předcházet nebo omezovat nárůst jeho výskytu.“

V případě nespecifické primární prevence se dle Bělíka a Hoferkové jedná o veškeré metody a přístupy, které mohou pozitivně přispívat k rozvoji harmonie osobnosti

u jedince, včetně možnosti rozvoje schopností a dovedností a na rozdíl od prevence specifické zde není potřebné vymezení cílové skupiny nebo konkrétního negativního jevu. Primární prevence má přitom nejčastěji podobu volnočasových aktivit, které mají na jedince či skupinu pozitivní vliv (Bělík, Hoferková, 2018).

V případě **sekundární prevence** se jedná o práci s těmi jedinci, kteří jsou pomyslně zařazeni do rizikové skupiny, jinými slovy, je zde větší pravděpodobnost, že budou zastávat roli agresora, nebo oběti, při výskytu nějakého z nežádoucích jevů. Sekundární prevencí se zabývají nejčastěji střediska preventivně-výchovné péče, krizová centra, poradny apod.

Terciární prevence se zabývá předcházením rizik u již narušených osob a jedná se o snahu znovuzačlenění do společnosti. Cílí také na snižování rizik z již vzniklých nežádoucích jevů. Tato prevence však není cílena do typického školského prostředí, jedná se spíše o zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy jako je například škola ve výchovném ústavu.

Z hlediska prevence je toto rozdělení základem pro případné preventivní kroky, ale hlavně pro pochopení, jak k prevenci adekvátně přistupovat. V případě prevence v oblasti kyberprostoru a konkrétně tedy sociálních sítí se tento přístup nemění.

V Příloze č. 7 Metodických doporučení je v oblasti kyberšikany vymezena také prevence všeobecná, která zasahuje celou třídu. Představuje spíše dlouhodobé preventivní programy a interaktivní besedy a prevenci selektivní, která je soustředěna na žáky s vyšší pravděpodobností výskytu některého z rizikových faktorů, a prevenci indikovanou, která se již zabývá situací po výskytu rizikového jevu (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 7, Kyberšikana, 2017, online).

Příloha č. 15 Metodických pokynů vymezuje předpoklad, že rizikovou skupinou jsou zejména ty děti, které se již s některým z rizikových jevů setkaly (kyberšikana), nebo ty děti, které pocítují neúspěch v reálném životě a reálných vztazích a mají tak větší tendenci tzv. utíkat do virtuálního světa, kde se jim může dařit lépe (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 15, Netolismus, 2015, online).

Zde vzniká riziko nadměrného užívání a závislosti, protože děti budou chtít spíše trávit čas na sociálních sítích, kde se jim daří, než fungovat v reálném životě, kde je to pro ně nepříjemné. Prevence proto potřebuje být uzpůsobena hlavně těmto dětem, které představují rizikovou skupinu, jedná se tedy o prevenci sekundární. V případě primární prevence by se jednalo o děti, které s takovými riziky doposud nemají zkušenost a prevencí by byly spíše volnočasové aktivity.

V rámci prevence je rovněž zásadní informovanost dětí a dospívajících o bezpečném používání internetu, a tedy je potřeba dovést žáky k uvědomění, že ačkoliv se sociální sítě používají převážně v bezpečném prostředí (doma, ve škole), tak toto bezpečí není nikterak přeneseno do kyberprostoru. Za bezpečné lze užívání považovat pouze tehdy, kdy uživatel má dostatečnou představu o nežádoucích jevech, které jsou bohužel nedílnou součástí kyberprostoru. Zároveň se jedná o jeho vlastní rozhodování o aktivitách a také, zda si je vědom svého počínání, aby nebyl sám rizikový pro své okolí.

3.2 Preventivní působení v rodině

Rodina je první sociální skupinou, do které je jedinec začleněn, a je tedy samozřejmostí, že má zásadní vliv na vývoj a utváření postojů dítěte z hlediska rodinných tradic, které jsou dítěti určené, a není tedy pochyb, že v oblasti prevence má rodina zrovna tak široké pole působnosti. Moderní rodina má však jinou podobu než tradiční, která se vyznačovala vyšším počtem generací, které aktivně působily na jedince.

Rodiče jsou odpovědní za aktivitu dítěte na internetu a sociálních sítích a pravidelnou kontrolou pohybu dítěte na sociálních sítích tak mají zamezit případnému výskytu negativních jevů. Taková povinnost rodiče je vymezena mj. zákonem č. 40/2009 Sb., trestním zákoníkem v § 201, který stanovuje, za jakých podmínek bude potrestán odnětím svobody ten, kdo ohrozí výchovu dítěte (Zákon č. 40/2009 Sb.).

V předchozích řádcích jsem naznačil, že děti, které se rodí do světa plného technologií a virtuálního prostředí, mohou mít v oblasti kyberprostředí větší znalosti než jejich rodiče. V tomto kontextu tato rodičovská neznalost může mnohdy otevírat možnosti potenciálním rizikovým jevům, jelikož rodiče nejsou schopni např. rozeznat, kdy se dítě pohybuje v nebezpečných sférách sociálních sítí nebo zda jeho chování již nepřekročilo

hranici rizikového. Rodiče, kteří nejsou dostatečně informováni, tak nemohou adekvátně preventivně reagovat.

Zde Fischer a Škoda vymezují několik zásad, které jsou velice užitečné v boji s riziky na sociálních sítích a na internetu v širším měřítku, přičemž mezi první zásady patří bezesporu minimalizace deficitu vědomostí v oblasti informačních a komunikačních technologií, tzn. rodiče by měli disponovat minimálně stejnými vědomostmi jako děti, ne-li vyššími. Rodiče rovněž musí akceptovat fakt, že sociální sítě jsou běžným komunikačním prostředkem dnešní doby a jakékoliv zakazování či značné omezování v aktivitách na sociálních sítích není to nejlepší řešení a v tomto kontextu by se rodiče měli taktéž naučit používat internet a sociální sítě jako komunikační prostředek. Nezbytnou součástí takové prevence možných rizik je mj. také důvěra a respekt vůči činnostem dětí na sociálních sítích samozřejmě s ohledem na jejich bezpečnost. V poslední řadě je zde také vymezena zásada v případě, že se dítě již potýká s nějakým z rizikových jevů. V tom případě nepřichází v úvahu kritika a trest dítěte, ale rozumné vysvětlení, proč a jak je toto chování rizikové a jak si počínat, tak, aby se zamezilo vzniku dalších rizik (Fischer, Škoda, 2014).

Rodiče a rodinní příslušníci často chybně pokouší u dětí zamezit rizikovému chování v oblasti sociálních sítí zakazováním či omezováním aktivity. Toto řešení však může mít mnohdy opačný efekt; může vést k sociálnímu vyloučení, což je pro děti v období pubescence velice nepříznivé, jak jsem již naznačil v předchozí kapitole o vývoji dítěte. Dostatečná informovanost rodičů o informačních a komunikačních technologiích by zde měla být efektivním nástrojem, jak děti lépe chránit před riziky.

Černá a kol. zde zmiňují tzv. mediační strategie, které ovlivňují používání internetu/sociálních sítí:

1. aktivní rodičovská mediace – Jedná se o pravidelnou komunikaci s dítětem o jeho aktivitách na internetu, o jeho vědomostech spojených s online prostředím a různých zkušenostech;
2. pasivní rodičovská mediace – Tato forma představuje soubor informací opatřených pro dítě s výsledkem nerizikového chování a svědomitého využívání internetu a sociálních sítí;
3. monitorování online aktivit – Představuje zjišťování aktivit, které dítě vyvíjelo v kyberprostředí, přičemž tento proces probíhá po ukončení aktivit dítěte za účelem

kontroly, zda se dítě chovalo rizikově nebo se dostalo v tomto kontextu do nepříznivé situace;

4. technicky zaměřená mediace – Tato mediace reprezentuje využívání informačních a komunikačních technologií včetně různých aplikací a softwarů za účelem blokování nevyžádaného obsahu při aktivitě dítěte, nastavení doby, po kterou může dítě využívat služby na internetu a podobně (Černá a kol., 2013).

Využití těchto mediačních strategií je závislé na dané situaci a daných podmínkách, nicméně zásadním bodem je zde jednoznačně pravidelná komunikace rodiče s dítětem nejen za účelem zjištění aktivit dítěte v online prostředí, ale hlavně s cílem vybudování důvěry, díky které dítě po střetu s nežádoucím jevem bude mít spíš tendenci se o své zkušenosti svěřit.

Prevence formou osvojování dovedností

Vondráčková v této oblasti prevence pojednává o rozvíjení dovedností, jež mají následně snížit pravděpodobnost rozvoje závislosti na internetu. Jedná se zejména o **dovednosti spojené s užíváním internetu**, mezi které lze zařadit intervence, které cílí na snížení užívání online aplikací, u kterých je potenciál budoucího vzniku závislosti a zároveň podpoří schopnost kontroly nad užíváním těchto aplikací (Vondráčková, 2015).

Tyto dovednosti jsou velice žádoucí z hlediska veškerých rizikových jevů na sociálních sítích, neboť když je uživatel schopen kontrolovat své aktivity na sociálních sítích, značně tak snižuje riziko výskytu patologie.

Další dovedností je podle Vondráčkové zvládnutí stresu a emocí. Mezi tyto dovednosti lze zahrnout jak podporu pozitivních osobnostních rysů, jako je např. kreativita, dále pak schopnost kontrolovat své emoce čili dokázat správně ventilovat vztek, a naopak nestydět se projevit radost. **Dovednosti spojené s interpersonální** jsou nedílnou součástí, lze sem zařadit schopnost vcítit se do druhých a pochopit jejich chování, posilování sociálních dovedností, jako je asertivita a tolerance, či schopnost komunikace formou obvyklého rozhovoru. Jako poslední **dovednost je zmíněno efektivní využívání volného času** a s ním spojený denní režim. Do této sféry spadá plnění školní docházky, aktivity mimo školu a s tím související organizace volného času (Vondráčková, 2015).

Tyto dovednosti lze dle Kopeckého doplnit o rozvíjení odolnosti vůči zátěži, odolnost vůči skupinovému tlaku či vytvoření pozitivního vztahu sám k sobě (Kopecký, 2017).

3.3 Školní preventivní působení

Z hlediska prevence rizik na sociálních sítích je nepominutelným činitelem pro děti staršího školního věku bezesporu škola. Škola, jako instituce, je pro děti stěžejní nejen kvůli získávání všeobecných znalostí a vědomostí nebo navazování sociálních vztahů, ale také hraje významnou roli v prevenci rizik, se kterými se děti mohou setkat a vzhledem k dnešní době, ke které bezpodmínečně patří online svět, je důležité zabránit i nebezpečím s kyberprostorem spojeným. Děti jsou nejvíce v kontaktu s třídním učitelem, v jehož kompetenci je mj. také preventivní působení na děti, tzn. varovat je před riziky. V dnešní době neustálého pokroku technologií se tedy prevence rizik v kyberprostoru a primárně na sociálních sítích, kde jsou tyto děti nejvíce aktivní, stává nepostradatelnou složkou ve vzdělávacím procesu.

Szotkowski, Kopecký a Krejčí uvádějí, že prevence bývá velmi často podceňována, protože preventivní dopad na negativní rizikový jev je značně obtížné zachytit. Ideálním způsobem, jak dosáhnout pozitivního výsledku prevence je proto kombinace přímé edukace zaměřené na ohroženou cílovou skupinu a osoby, které s touto skupinou pracují (Szotkowski, Kopecký, Krejčí, 2013).

3.3.1 Prevence realizovaná pedagogy

Pedagogičtí pracovníci podle Bělíka a Hoferkové zastávají důležitou pozici v oblasti preventivního působení na děti mj. také proto, že jsou s nimi v kontaktu každý den, tudíž mají velikou šanci odhalit včas potenciální rizika a díky tomu zahájit patřičnou intervenci. Ve školském systému jsou integrováni specialisté v oblasti poradenství a metodiky, nicméně z hlediska intenzity vztahu s dětmi je na prvním místě třídní učitel. Ten právě díky pravidelnému kontaktu s dětmi může s největší pravděpodobností odhalit nežádoucí jevy nejdříve, a proto aktivně spolupracuje se školním metodikem prevence a podílí se na realizaci Preventivního programu (Bělík, Hoferková, 2016).

V oblasti preventivních opatření ve školském prostředí je stěžejní vymezení školského poradenského systému, jež výstižně popisují Bělík a Hoferková (2016):

- **školní metodik prevence** – zajištění prevence proti patologickým jevům má na starosti primárně školní metodik prevence, který mj. uzpůsobuje **Minimální preventivní program** (dále jen MPP) podle rizik projevujících se na dané škole. Jako MPP bývá označován dokument stanovující metody, formy a specifickou podobu prevence pro jednu konkrétní školu; znamená to tedy, že každá škola má trochu jinou podobu takového preventivního programu, nicméně základ preventivních kroků tvoří zejména Metodické pokyny k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže od Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, jak bylo již řečeno v předchozích kapitolách;
- **výchovný poradce** – jeho působení na škole je provázáno se školním metodikem prevence. Rovněž poskytuje poradenství, nicméně v případě výchovného poradce je zaměřeno spíše na budoucí povolání a specifika s tím spojená. Pomáhá také s integrací žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a aktivně tyto žáky vyhledává v prostředí školy a v rámci svých kompetencí také poskytuje informace o školských záležitostech zákonným zástupcům;
- **školní psycholog** – zvláštností u školních psychologů je, že ačkoliv jsou spojováni s ostatními pracovníky v oblasti poradenské činnosti na školách, mnohdy jsou zde zaměstnání pouze na poloviční úvazek a některé školy psychologa nemají vůbec. Mezi povinnosti školního psychologa patří práce s žáky, zabývá se prevencí školních neúspěchů a v průběhu školního roku selektuje děti, které disponují talentem pro určitou činnost a ty, které naopak mohou v některých disciplínách zaostávat nebo jsou problémové;
- **sociální pedagog** – sociální pedagog jako pracovní pozice ve školském prostředí dosud nezaznamenala legislativní vymezení. Bělík a Hoferková zmiňují slovenský model **sociální pedagog ve školním prostředí**, jenž by měl zastávat ony poradenské funkce v případě menších škol, na kterých se spojují funkce výchovného poradce a školního metodika prevence v jednu (Bělík a Hoferková, 2016).

Každá ze zmíněných pedagogických pozic zahrnuje preventivní působení, některé v širším, jiné zase v užším záběru. Jedná se však o sestavení takového pedagogického týmu, který efektivně stanoví preventivní kroky a úspěšně bojuje s riziky ohrožující děti na škole, včetně rizik na sociálních sítích.

Do školského poradenského systému jsou rovněž začleněna **školská poradenská zařízení** (Bělík, Hoferková, 2016):

- **pedagogicko-psychologické poradny (PPP)** - činnost pedagogicko-psychologických poraden je dle Bělíka a Hoferkové zaměřena zejména na vzdělávací proces v případech možného ohrožení korektního průběhu tohoto procesu. Poskytují pomoc dětem od 3 do 19 let a rovněž posuzují, zda jsou žáci na povinnou školní docházku dostatečně připraveni a účastní se také zápisu žáků a participují na zařazení žáků do tříd. V neposlední řadě také poskytují poradenství žákům, u kterých je možný výskyt horšího prospěchu ve škole (Bělík, Hoferková, 2016);
- **střediska výchovné péče (SVP)** - působení středisek výchovné péče vymezují Bělík a Hoferková, a to zejména v oblasti prevence u dětí, které patří do rizikové skupiny a mohou se u nich projevit poruchy chování, nebo se takové poruchy již projeví a je potřebné preventivní opatření. Tato střediska se zabývají nápravou možných negativních návyků v chování a nápravou u těch výchovných komplikací, které nastaly od 10 let věku dítěte (Bělík, Hoferková, 2016).

3.3.2 Preventivní opatření z pozice školy a státu

Preventivní opatření ve škole vymezují zejména dokumenty a soubory dokumentů vztahené k prevenci rizikového chování, které jsou specifikovány v této podkapitole.

Školní vzdělávací program

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů, vymezuje v § 5 školní vzdělávací program jako soubor pedagogických dokumentů vymezených rámcovým vzdělávacím programem (RVP), které definují vzdělávací podmínky konkrétní školy (§ 5 školského zákona).

Z edukativně-preventivního hlediska zde musí být školní vzdělávací program zmíněn, neboť efektivní vzdělávací proces v oblasti rizik je velice vhodnou prevencí a jedná se o případné zavádění různých forem výuky a zdravý životní styl a patřičnou výchovu k němu.

Vnitřní řád škol a školských zařízení

V rámci zamezení výskytu rizikového chování v oblasti kyberprostoru včetně sociálních sítí je na vedení školy, zda uvede v platnost pravidla o používání informačních

a komunikačních technologií, včetně mobilních telefonů. Vnitřní řád podle § 30 zákona č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání upravuje mj. podrobnosti k výkonu práv a povinností dětí a podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků nebo studentů a jejich ochrany před sociálně patologickými jevy. Jak jsem již v minulých kapitolách zmínil, sociálně patologické jevy se mohou projevovat i v kyberprostoru a je tedy nutností, aby byla tato rizika vymezena vnitřním řádem (§ 30 školského zákona).

Školní preventivní strategie

Jedná se o preventivní program dlouhodobého charakteru, jsou zde stanoveny dlouhodobé a krátkodobé cíle a je upraven dle specifických podmínek školského prostředí a je součástí vzdělávacího programu.

Bělík a Hoferková uvádějí, že školní preventivní strategie představuje základní prvek pro tvorbu MPP a pro vytvoření a uskutečnění preventivních opatření. MPP je pak dokument usměrňující edukační proces žáků, který vede ke zdravému životnímu stylu, emoční stabilitě a rozvoji komunikačních schopností. Tento program reflektuje specifika dané oblasti a současná situace na škole je vždy výchozí pro patřičné adaptace a úpravy MPP (Bělík, Hoferková, 2016).

Minimální preventivní program

Podle Miovského a kol. se jedná o dlouhodobý souhrnný program školy, který vychází z rámcového vzdělávacího programu. Tento program vymezuje cíle jak krátkodobé, tak dlouhodobé a je koncipován tak, aby tyto cíle mohly být naplněny. Hlavní úlohou tohoto programu je minimalizovat rizikového chování žáků a zvyšovat jejich schopnost svědomitě a zodpovědně se rozhodovat (Miovský a kol., 2015).

Krizové plány

Stanovují postupy pedagogických pracovníků školy v případě, že se ve škole objeví některé nežádoucí jevy, mezi které patří mj. kyberšikana a rizika spojená s kyberprostorem, a je součástí MPP a vnitřního řádu školy.

Prevence je stanovena také obecně platnou legislativou, ve které jsou vymezena jednotlivá rizika, a kromě školské legislativy existují také Metodické pokyny. Některé již byly zmíněny v předchozích kapitolách, k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže, které vymezují začlenění prevence do školního řádu a doporučují

školám, jak postupovat při výskytu některých z forem rizikového chování dětí a mládeže.

3.4 Jiné preventivní a vzdělávací možnosti

O edukaci s cílem preventivně působit na jedince lze hovořit i mimo sféru rodiny nebo školy. Preventivní působení lze zaznamenat u různých časopisů pro děti, které nabádají děti k opatrnosti na sociálních sítích, a celkově v životě, aby nesvěřovaly své osobní údaje cizím lidem apod.

Jedná se také o projekty zabývající se prevencí rizik v kyberprostoru, přičemž tyto projekty jsou flexibilní a přizpůsobují se pravidelně novým trendům a aktivně nabízí preventivní programy.

Mezi nejznámější patří například projekt **E-Bezpečí**, který je zaměřený na prevenci v online prostředí komplexně čili zahrnuje veškeré výše zmíněné formy rizikových jevů. Nicméně tento projekt není přímo spjatý s MPP nebo vzdělávacím programem škol a besedy v rámci tohoto projektu jsou realizovány na objednávku školy. Projekt zahrnuje také poradenství formou kontaktování skrze sociální síť Facebook nebo vyplněním kontaktního formuláře za účelem vyhledání odborné pomoci (E-Bezpečí, 2022, online).

Existuje mnoho dalších projektů, mezi které patří **Bezpečně on-line**, jenž nabízí informace o bezpečném používání internetu primárně teenagerům, rodičům a učitelům. Uskutečňuje také přednášky, besedy a další školení, která jsou zaměřena na bezpečnější užívání internetu, včetně sociálních sítí (Bezpečně on-line, 2018, online).

Internetem bezpečně je projekt, který vznikl za účelem zvýšení povědomí o rizicích na sociálních sítích formou nejrůznějších vzdělávacích možností a aktivně informuje o hrozbách v oblasti bezpečnosti v online prostředí na svých webových stránkách (Internetem bezpečně, 2018, online).

Za velice důležitý projekt, který přispívá k preventivně-edukativnímu působení na děti, považuji **#martyisdead**. #martyisdead je název seriálu, který vystihuje, jak rizikové chování na sociálních sítích, v tomto případě psaní s cizími lidmi, může změnit, případně ohrozit život dítěte.

Školy mívají na nástěnkách ve školním prostředí vyvěšené také plakáty s odkazem na kurz **Bud' safe online**. V tomto kurzu lze pak otevírat různá témata, jež směřují k edukaci uživatele v oblasti online světa a zahrnuje široké spektrum témat. Lze zde zahájit kurz, který radí uživateli, jak postupovat, při obdržení žádosti o setkání s cizím člověkem z online prostředí nebo jak si poradit se situací, kdy je oběť vydírána na sociálních sítích apod.

Závěrem této podkapitoly chci zmínit film **V síti**. Jedná se o dokumentární film týkající se kybergroomingu, jednoho z rizikových jevů v oblasti sociálních sítí, ve kterém tři plnoleté herečky vystupují jako nezletilé holky, které mají založený falešný účet na sociálních sítích, kde se právě jako nezletilé potýkají s nabídkami a pobídkami různého charakteru od predátorů.

4 Průzkum současného vzdělávání v oblasti sociálních sítí na ZŠ

V této kapitole je představené vlastní empirické šetření navazující na teoretický rámec předchozích kapitol.

4.1 Koncepce výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření je zjištění vzdělávacích možností dětí staršího školního věku v oblasti rizik na sociálních sítích, resp. zda vědomosti a vzdělávání o rizicích na sociálních sítích jsou dostatečné a potřebné. Pro vlastní empirické šetření byla použita kvalitativní strategie zkoumání, konkrétně polostrukturovaný rozhovor s dětmi staršího školního věku, tj. s dětmi ve věkové kategorii 11-15 let různého pohlaví a z různých škol.

Hlavní výzkumná otázka (dále jen HVO), představující cíl výzkumného šetření, je dále rozdělena do tří dílčích otázek (dále jen DVO) a každá dílčí otázka je dále rozvedena do tří tazatelských otázek (dále jen TO).

Hlavní výzkumná otázka: Je vzdělávání v oblasti prevence rizik na sociálních sítích pro děti staršího školního věku aktuální, potřebné a dostatečné?

DVO I: Jaké vzdělávání o rizicích na sociálních sítích bylo dětem staršího školního věku doposud umožněno?

TO 1: Byla u vás ve škole tématem ve vyučování nebezpečí na sociálních sítích?

TO 2: Řešili jste někdy rizika na sociálních sítích s rodiči?

TO 3: Proběhl u vás ve škole program prevence rizik na sociálních sítích od externí organizace?

DVO II: Jaké mají děti povědomí o rizicích, vědí, o která rizika se může jednat při aktivitách na sociálních sítích?

TO 4: Myslíš si, že tě můžou potkat nějaká rizika na sociálních sítích?

TO 5: Dokázal/a bys vyjmenovat ještě nějaká další rizika, která se mohou týkat mladých lidí?

TO 6: Můžeš posoudit, že je tvoje povědomí o rizicích na sociálních sítích dostatečné?

DVO III: Setkaly se děti staršího školního věku už s některými z rizik, a to s kterými a v jakém rozsahu a pomohly jim při řešení dosavadní vědomosti?

TO 7: Máš již zkušenost s nějakým rizikem na sociálních sítích?

TO 8: Jak se taková situace projevila a jak jsi jí řešil/a?

TO 9: Byly pro tebe dosavadní vědomosti užitečné v řešení takové situace?

4.2 Realizace vlastního výzkumného šetření

Vlastní průzkum byl realizován vždy v podmínkách vhodných pro uskutečnění rozhovoru a jelikož se jedná o děti, bylo zde důležitým faktorem bezpečné prostředí. Ve většině případů se proto rozhovor konal u informantů doma, a jelikož se jedná o nezletilé, vždy jsem uskutečnil rozhovor se souhlasem rodičů. Děti i rodiče jsem obeznámil s náročností pokládaných otázek, na žádost rodičů jsem otázky představil pro ubezpečení o anonymitě a respektu vůči soukromí informantů.

Před začátkem rozhovorů jsem vždy představil výzkumný cíl, dotázal jsem se informantů, zda souhlasí s pořízením audionahrávky pro lepší zpracování odpovědí, přičemž jsem se nesetkal s komplikací.

V rámci výzkumného šetření jsem zvolil kvalitativní strategii. Gavora zmiňuje, že kvalitativní metodou průzkumného šetření jsme schopni odhalit nové souvislosti díky unikátním podmínkám, které poskytuje pouze rozhovor ve stejném časoprostoru, což umožňuje odkrývat to jedinečné, co by při šetření skupinovým dotazníkem odhaleno být nemohlo (Gavora, 2000).

Průzkum probíhal formou polostrukturovaného rozhovoru. Gavora jej popisuje jako rozhovor, který informantovi nabízí možné odpovědi s následným doplněním komentáře či odůvodněním odpovědi. Držel jsem se tedy metody polostrukturovaného rozhovoru a v případě příliš skromné odpovědi informanta jsem s respektem k soukromí informanta otázku rozvedl (Gavora, 2000).

V případě mého výzkumného šetření jsem nejprve oslovoval blízký okruh lidí s cílem vyhledat vhodné informanty. V případě rizik na sociálních sítích a vzdělávání v tomto oboru jsem zhodnotil jako důležitý faktor různorodost škol a krajů. Proto jsou informanti vybíráni z různých krajů a v různém věku v rozmezí 11–15 let za účelem vyšší rozmanitosti odpovědí. V rámci tohoto rozhovoru jsem zároveň po ukončení

objasnil rizika sociálních sítí, která uvádím v teoretické části práce, čímž jsem se pokusil o rozšíření informovanosti informantů o těchto rizicích. Díky ne příliš vysoké náročnosti koncipování otázek mohu říci, že průběh rozhovorů nebyl pro respondenty nikterak vyčerpávající.

4.3 Výsledky šetření a jejich interpretace

Tato kapitola je věnovaná interpretaci odpovědí informantů z výzkumného šetření. Struktura textu spočívá v představení dílčí výzkumné otázky, společně s otázkami tazatelskými a v následujících řádcích jsou prezentovány odpovědi informantů. Pro přehlednost je označení informantů s přihlédnutím na věk a pohlaví popsáno v následující tabulce a pro přehlednost, jelikož se jedná o děti, jsou informanti označeni jako D1 – D8:

Tab. 2 – Přehled informantů

D1	15 let	kluk
D2	11 let	holka
D3	13 let	holka
D4	13 let	holka
D5	14 let	holka
D6	14 let	holka
D7	14 let	holka
D8	15 let	kluk

V této části jsou uvedeny dílčí výzkumné otázky společně s představením otázek tazatelských a odpověďmi informantů.

4.3.1 Dílčí výzkumná otázka I:

DVO I: Jaké vzdělávání o rizicích na sociálních sítích bylo dětem staršího školního věku doposud umožněno?

Tazatelské otázky u této dílčí výzkumné otázky (T1 – T3) byly koncipovány tak, aby bylo možné udělat si představu o aktuálních vzdělávacích možnostech dětí a o prevenci rizik na sociálních sítích. Jedná se o jednoduché otázky směřované ke vzdělávání ve škole, zda byla rizika v kyberprostoru předmětem diskuze v domácím prostředí a zda děti měly možnost účastnit se vzdělávacího programu o těchto rizicích od externí organizace.

TO 1: Byla u vás ve škole tématem ve vyučování nebezpečí na sociálních sítích?

Všichni informanti se účastnili výuky, ve které byla předmětem rizika spojená se sociálními sítěmi. Některé odpovědi však naznačují, že vzdělávací možnost poskytnuta školou byla velice skromná. V případě D1 zněla odpověď: „*Ano, byla, ale maximálně 1 – 2x za celou dobu a bylo to v Občanské výchově, kdy se nad tím učitel pozastavil, ale vůbec ne do hloubky.*“ D5, D6, D7 a D8 byli také účastníky vzdělávání, přičemž D5 dodává, že si pouštěli v rámci výuky seriál #martyisdead s vysvětlením určitých jevů učitelem. D3 a D4 taktéž měli rizika v online světě jako téma ve výuce Občanské výchovy, ale v těchto případech se jednalo o sofistikovanější výuku v souvislosti s riziky v kyberprostoru, zároveň D4 zmiňuje školního psychologa, který navštěvuje třídy v dané škole a informuje děti o rizicích, a to nejen v oblasti kyberprostoru. Informant D2 odpověděl: „*Při předmětu Informační a komunikační technologie jsme je probírali, říkali nám něco o rizicích na sociálních sítích, ale probírali jsme to jen 2 hodiny za celou dobu.*“

TO 2: Řešili jste někdy rizika na sociálních sítích s rodiči?

Tato otázka je zaměřena na prevenci v rodině, tzn. do jaké míry se rodiče, případně jiní příslušníci rodiny, snaží přispět k preventivnímu působení pro zamezení možnému výskytu rizik u dítěte. V této otázce jsem se opět setkal s pozitivními odpověďmi, neboť všichni informanti již byli poučeni o správném jednání a chování na internetu. Takřka

všechny odpovědi nasvědčují tomu, že rodiče upozornili na rizikové jednání ve formě komunikace s cizími lidmi, ba dokonce přidání si cizích do přátel. Zároveň informanti bývají pravidelně upozorňováni na případné nadměrné užívání. Zajímavá odpověď je od D6, která zní: „*Ano, moje máma nás na to se sestrou připravovala a varovala nás. Říkávala a dodnes říká, že internet má v sobě spoustu zlých lidí, a proto nikomu nic neposílejte.*“ Z odpovědi D3 taktéž vyplývá, že rizika na sociálních sítích již byla v rodině zmíněna: „*Určitě, říkají mi, abych si dala pozor na to, co dávám na sociální síť za obsah a abych nepřijímala žádosti cizím lidem.*“ D4 upozornil, že se o rizicích používání bavili s rodiči ještě před založením uživatelského účtu a taktéž rodiče apelovali na obezřetnost jak v nadměrném užívání, tak při kontaktu s cizí osobou. V případě D7 a D8 jsem se setkal s odpovědí, že s rodiči se o tom ve větším měřítku nebavili, nicméně jsou informanti přesvědčeni, že mají dostatek informací.

TO 3: Proběhl u vás ve škole program prevence rizik na sociálních sítích od externí organizace, případně od mimoškolního odborníka z praxe?

V závěrečné otázce bylo cílem zjištění případné spolupráce škol v ČR s externími organizacemi, které se aktivně zapojují do edukativně-preventivního působení, nicméně projekty, jako je E-Bezpečí, se v odpovědích informantů nevyskytly ani v jediném případě. Kromě informantů D3 a D4 však všichni uvádí návštěvu PČR, případně MPČR, jež participuje na vzdělávacím procesu v oblasti prevence rizik. D8 uvedl, že se nejednalo pouze o rizika spojená s kyberprostorem, nýbrž o veškerá rizika, která by se mohla týkat mladé generace, a D1 v rámci obdobné odpovědi uvedl, že se na konci besedy příslušníci PČR ptali a do jisté míry ověřovali, co si děti zapamatovaly. V případě D3 a D4 se pak jednalo o odpověď negativní, tzn. na otázku týkající se externích organizací pouze zopakovali, že často probírají rizika v rámci výuky ve škole, případně se školním psychologem, ale s externisty nemají takovou zkušenost.

Shrnutí dílčí výzkumné otázky I.

Odpovědi výše uvedené poukazují na fakt, že děti ve věku 11–15 let již měly možnost vzdělávání a informování se o možných rizicích v oblasti sociálních sítí, a to nejen v rámci školy, ale také ze strany rodinných příslušníků. D2 uvádí jako jediný informant zdroj informací o takových rizicích, tj. předmět Informační a komunikační technologie. U zbylých informantů se jednalo převážně o hodiny Občanské výuky. V případě

informantů D3 a D4 byla navíc zmíněna preventivní aktivita školního psychologa, což je pozitivní faktor.

4.3.2 Dílčí výzkumná otázka II

DVO II: Jaké mají děti povědomí o rizicích, vědí, o která rizika se může jednat při aktivitách na sociálních sítích?

Pro vysvětlení dílčí výzkumné otázky II jsou použity tři tazatelské otázky, jež jsou zaměřeny na povědomí informanta o rizicích v kyberprostoru, zda je si vědom rizik, která ho mohou potkat, ale také zda vůbec vnímá tato rizika jako svou osobní hrozbu. Pro určení této dílčí výzkumné otázky posloužily tazatelské otázky T4 – T6.

TO 4: Myslíš si, že tě můžou potkat nějaká rizika na sociálních sítích?

Lze předpokládat, že rizika v kyberprostoru mohou potkat kohokoliv, kdo si v online prostředí vytvoří uživatelský účet. U dětí staršího školního věku se rizika mohou vyskytovat mnohem častěji než u jiných uživatelů, z důvodu vysoké frekvence užívání těchto služeb. Na otázku, zda se informanti cítí být potenciálně ohroženi, riziky online prostředí, se odpovědi do určité míry lišily. V případě D1 zněla odpověď: „*Myslím si, že určitě ano, může se jednat o nějaké vydírání nebo nabádání k něčemu.*“ D2 odvětil svědomitě: „*Ano, vím, že některá rizika mě mohou potkat, ale dávám si pozor.*“ V rozhovoru s D3 byl zmíněn konkrétní jev vymezený v teoretické části, tedy závislost na sociálních sítích: „*Myslím si, že pokud bych trávila na internetu hodně času, tak bych byla ohrožena závislostí na internetu nebo sociálních sítích, jinak si myslím, že ne.*“ V následující odpovědi D4 je taktéž zmíněn konkrétní jev: „*Myslím si, že mě rizika mohou potkat, ale doufám, že se to nestane. Víím, že před nedávnem byl na Instagramu nějaký vir a spoustu mých přátel si kvůli tomu muselo pořídit nové telefony a založit nové účty.*“ Takové zkušenosti budou zmíněny ve třetí dílčí výzkumné otázce. Odpověď každého z informantů na tuto otázku byla, že se cítí být ohroženými těmito riziky, a D8 navíc sečtěle dodává, že by mohla tato rizika potkat kohokoliv.

TO 5: Dokázal/a bys vyjmenovat ještě nějaká další rizika, která se mohou týkat mladých lidí?

Vymezení rizik v oblasti sociálních sítí je náročný úkol, neboť jak vyplývá z předchozích odpovědí, informanti se setkali s touto problematikou jen v rámci

skromného počtu vyučovacích hodin, besed, či při konverzaci s rodiči. Odpovědi v rámci této otázky jsou opět velice různorodé. D1 otázku pojal z pohledu své osoby: „*U mě by teoreticky mohlo hrozit třeba to nabádání cizími lidmi k posílání fotek nebo žádosti o zaslání peněz na cizí účet.*“ Tato odpověď již určitým způsobem směřuje k rizikovým jevům kybergrooming a sexting, které se u staršího školního věku mohou vyskytovat. D2 zmiňuje upozornění třídního učitele ve výuce, směřované k dostatečné obezřetnosti dětí v případě kontaktování cizím člověkem, který by vyžadoval osobní setkání. Solidní popis rizik v oblasti sociálních sítí představil D3: „*Určitě třeba kyberšikana ve formě šíření pomluv nebo hanlivých fotek, kvůli kterým si pak ostatní dělají srandu a taky závislost na sociálních sítích.*“ Obdobně odpověděl i D4, který ke kyberšikaně a závislostem na sociálních sítích připojil také výše zmíněné viry v mobilu, které se dostanou do mobilu po kliknutí na nějaký odkaz zasláný z falešného profilu. Zajímavě reagoval D8, který jako rizikové chápe i zapnutí aktuální polohy v aplikacích a také dopisování s neznámými lidmi a sdílení různých fotek, což může být počátkem šikany na internetu. V rozhovoru s D5, D6 i D7 zazněla taktéž kyberšikana.

TO 6: Můžeš posoudit, že je tvoje povědomí o rizicích na sociálních sítích dostatečné?

Tazatelská otázka č. 6 navazuje na předchozí otázky v dílčí výzkumné otázce č.2. Tato otázka je záměrně zařazena za otázkou č.5, ve které se informanti pokouší pojmenovat možná vyskytující se rizika a následně mají posoudit, zda povědomí, které mají, je dostatečné. Všichni informanti se domnívají, že mají dostatečnou představu o tom, co je může na sociálních sítích potkat za rizika. D8 potvrzuje, že právě díky uskutečnění přednášek o takových rizicích ve školním prostředí se cítí adekvátně informován.

Shrnutí dílčí výzkumné otázky II.

Cílem dílčí výzkumné otázky č.2 bylo primárně zjištění, zda se informanti kvůli své aktivitě na sociálních sítích cítí být ohroženi některým z rizikových jevů, dále zde bylo důležité zjistit, jaké vědomosti informanti mají a v závěru je uvedeno vlastní zhodnocení informantů, zda v korelaci s 5. tazatelskou otázkou dokážou zhodnotit kvalitu jejich připravenosti, jak čelit možným nebezpečím kyberprostoru. Ačkoliv žádný z informantů nedokázal vyjmenovat konkrétní rizika v oblasti sociálních sítí, i přesto každý z informantů považuje své znalosti za dostačující. V návaznosti na tazatelskou otázku č. 4, na kterou taktéž každý z informantů odpověděl, že ho mohou

potkat některá z rizik je důležité, aby informanti minimálně znali počáteční fáze vzniku rizik.

4.3.3 Dílčí výzkumná otázka III.

DVO III: Setkaly se děti staršího školního věku s některými z rizik, a to s kterými a v jakém rozsahu a pomohly jim při řešení dosavadní vědomosti?

Poslední dílčí výzkumná otázka je zaměřena na přímou či nepřímou zkušenost dítěte s riziky, tj. zda se děti už v takto útlém věku potýkaly s některým z rizik na sociálních sítích a pokud ano, do jaké míry jim pomohly při řešení problému jejich dosavadní vědomosti. Pro zodpovězení DVO III. jsou uzpůsobeny tazatelské otázky T7 – T9 a tyto otázky jsou koncipovány s dostatečným respektem vůči soukromí informantů.

TO 7: Máš již zkušenost s nějakým rizikem na sociálních sítích?

Úvodem je nutné zmínit, že jsou v rámci tohoto výzkumného šetření mezi informanty i tací, kteří osobní zkušenost s rizikovým jevem mají, nicméně se jednalo spíše o nebezpečné odkazy či kontaktování cizím člověkem, které však díky včasné intervenci ve formě blokování nemělo dlouhého trvání. V případě D8 a jeho osobní zkušenosti s riziky na sociálních sítích se taktéž nejedná o závažný jev. D8 zmiňuje, že mu byl v minulosti „hacknut“ účet, nicméně na tomto účtu nebyly uvedeny žádné stěžejní osobní údaje, jejichž odcizení by mohlo poškodit osobu D8. D5 uvádí, že se pravidelně setkává s žádostmi o sledování či přidání do přátel od cizích lidí, od kterých následně přichází nemístné zprávy, v některých případech se jedná o fotografie s intimním obsahem. S osobní zkušeností se svěřily rovněž D6 a D7, které se obě setkaly s predátory na internetu. D6 říká: „*Jednou si mě přidal na Facebooku nějaký chlap, který mi začal psát, já jsem mu moc neodepisovala a on postupem času začal vyžadovat intimní fotky, tak jsem si ho hned zablokovala.*“ D7 má obdobnou zkušenost: „*Zkušenost mám jednu, takovou poloviční, kdy si mě přidal nějaký Němec na instagramu a začal po mně vyžadovat nahé fotky a když jsem ho odmítla, tak si mě zablokoval. Jinak mám zkušenosti s tím, že mi občas někdo na Snapchatu pošle svou odhalenou fotku, ale to si je taky hned zablokuju.*“ D4 pak zmiňuje nepřímou zkušenost s tímto druhem patologie, kdy kamarádka taktéž dostávala nevyžádané zprávy od cizího muže středního věku, který se snažil manipulativním způsobem dítě přesvědčit o zaslání fotky s intimním obsahem. I v tomhle případě ale bylo dítě svědomité, oznámilo

to rodičům i přes vyvíjený nátlak predátora, zablokovalo si jeho profil a následně rodiče kontaktovali policii s příslušnými důkazy ve formě screenshotů.

TO 8: Jak se taková situace projevila a jak jsi ji řešil?

Odpověď na tuto otázku jsem již v některých případech nastínil u tazatelské otázky č.7, v případě D5, D6 i D7 se situace projevila žádostí o přátelství/sledování na konkrétní sociální síti od cizího člověka, který po určité době začal zasílat a zrovna tak vyžadovat od informantů nežádoucí obsah intimního charakteru. Na to ale každý z informantů zareagoval včas a adekvátně tím, že si tyto predátory zablokovali. Informanti ženského pohlaví se tedy velice často vyskytují v situaci, kdy je na ně vyvíjen nátlak a hlavně to, že jsou jim zasílány takové fotografie, může mít vliv na budoucí vývoj v oblasti sexuality. U D8 se situace při hacknutí účtu projevila tak, že účet na dané sociální síti nebyl automaticky přihlášen a po zadání přihlašovacích údajů byl odepřen přístup k uživatelskému účtu, nicméně účet byl dohledatelný, takže účet byl následně nahlášen provozovateli jako odcizený.

TO 9: Byly pro tebe dosavadní vědomosti užitečné v řešení takové situace?

Poslední tazatelská otázka je zaměřena na vlastní posouzení informanta, zda při řešení rizikových událostí byly užitečné vědomosti, kterým se jim dostalo při vzdělávacích činnostech zjišťovaných v rámci T1 – T3. Otázka pro informanty, kteří se nesetkali se závažnějším patologickým jevem, byla rozvedena, zda si myslí, že by jim dosavadní vědomosti pomohly, pokud by taková situace nastala. D4 uvedla: „*Určitě bych o těchto rizikách chtěla vědět víc, ale myslím si, že bych věděla, co dělat, kdyby taková situace nastala a podle mě by to v dnešní době měl vědět každý.*“ Každý z informantů uvedl, že dosavadní vědomosti byly dostatečně užitečné, D3 dodává: „*Díky vědomostem, které mám, vím, na co si mám dávat pozor, ale nevím, zda by to bylo dostatečné při řešení takové situace.*“ D8 zmiňuje, že to nedokáže posoudit, protože dosavadní vědomosti o takových rizicích zatím vyloženě nevyužil. V rámci hacknutého účtu pouze kontaktoval provozovatele sociální sítě a vzhledem k této zkušenosti nesdíljuje a neuvádí osobní údaje, pokud to není nutné. D5, D6 a D7 uvádí, že dosavadní vědomosti jsou dostačující.

Shrnutí dílčí výzkumné otázky III.

Každý z informantů již měl možnost se setkat s některým z rizik v oblasti sociálních sítí. Někteří se setkali „pouze“ s viry, či krátkou konverzací s cizím člověkem, jiní byli dokonce i vydírání za účelem zaslání specifického obsahu predátorovi a u jednoho z informantů došlo k odcizení uživatelského účtu. Projevy takových situací jsou různé, v případě komunikace s cizím člověkem dochází k přidání do přátel či sledování profilu, a následně oběti přichází nevyžádané zprávy a následně dojde i na výzvu zaslání fotografií. Odcizení účtu lze předcházet pouze tak, že má uživatel dostatečně neprostopupné heslo a zároveň na uživatelském profilu nemá více informací, než je nezbytně nutné. V rámci poslední tazatelské otázky každý z informantů považuje své získané vědomosti za užitečné při řešení krizové situace na sociálních sítích a někteří informanti by se chtěli dozvědět i více za účelem získání většího povědomí o takových rizikách.

4.4 Shrnutí výzkumného šetření a zhodnocení

Cíl vlastního výzkumného šetření spočíval v zjištění vzdělávacích možností dětí staršího školního věku v oblasti rizik na sociálních sítích a v následném zhodnocení potřebnosti, případně aktuálnosti tohoto vzdělávání. V DVO I. jsou otázky cíleny na vzdělávání, kterému se dětem aktuálně již dostalo či dostává, a to konkrétně od školy, jelikož vzdělávací strategie od MŠMT obsahuje také digitální vzdělávání a je zde zmíněno nejen v kontextu vzdělávání dětí v oblasti využívání ICT, ale také svědomité a bezpečné užívání těchto technologií a rozvoj kritického myšlení při sběru dat či navazování nových vztahů v kyberprostoru. Informanti reagovali téměř bez zaváhání, že se ve škole již zabývali tématem rizik na sociálních sítích či v kyberprostoru celkově v rámci některého z vyučovaných předmětů. Preventivní působení rodiny je obsahem druhé tazatelské otázky, jelikož rodina má nezměrný vliv na vývoj dítěte, a tudíž i preventivní působení je zde nezanedbatelnou součástí pro udržení zdravého vývoje. Informanti rovněž, jako u první tazatelské otázky, reagovali na otázku kladně. V některých rodinách byla rizika internetu předmětem diskuse více, v jiných nepatrně méně. Závěrečná otázka DVO I. odkazovala na aktivní zapojení externích preventistů v tomto vzdělávacím procesu, kde nejčastěji byla zmíněna PČR, případně MPČR jako iniciátor besedy rovněž za účelem vzdělávání informantů.

Informanti se však nesetkali s žádnou externí organizací či projektem, který by byl takto preventivně zaměřen, jako je např. E-Bezpečí.

Následující DVO II. byla zaměřena na vlastní posouzení informantů, zda se cítí být ohroženi riziky na sociálních sítích. Rizika této oblasti se týkají takřka každého, kdo je uživatelem. Informanti na tuto otázku odpovídali kriticky a na základě zkušeností přímých, či nepřímých, zde nebylo vyjádření nesouhlasu, tedy že by se některý z informantů necítil ohrožen. Informanti byli následně dotázáni, zda jsou schopni vyjmenovat některá z dalších rizik, která je mohou na sociálních sítích potkat. Ačkoliv má již část informantů osobní zkušenost, u vyjmenování rizik pro mladé lidi to nebyly nikterak obsáhlé odpovědi. Přesto se u tazatelské otázky č.6 objevila jen jedna odpověď, resp. otázka, kde informant chtěl vědět o takových rizikách více. Zbylí informanti jsou přesvědčeni o dostatečnosti svého povědomí v rámci nebezpečí na internetu.

V poslední fázi výzkumného šetření bylo cílem zjistit, zda informanti již mají zkušenost s riziky, jaký byl průběh situace a zda byly získané vědomosti při řešení užitečné. V některých případech se rizika nevyskytla vůbec, případně v minimální míře, avšak někteří informanti již mají zkušenost s kontaktováním cizí osobou a následným vyžadováním osobních údajů, mj. také fotografií s intimním obsahem. S tímto se setkali pouze informanti ženského pohlaví, informant mužského pohlaví uvedl odcizení uživatelského účtu. Dosavadní vědomosti pak využili všichni informanti, kteří se s rizikem setkali. Ačkoliv v každém případě výskytu patologie při aktivitě na sociální síti u informantů se nestalo nic vážného, je třeba, aby děti byly dostatečně vzdělávány i nadále. Doporučení vyplývající z této bakalářské práce je jednoznačně zaměřeno se na informovanost dětí o rizicích, která je mohou potkat, v ideálním případě by děti mohly a dle mého názoru měly znát pojmy týkající se této problematiky společně se znaky a projevy jednotlivých jevů. Rozhodně je důležité, aby rodiče byli více aktivní ve svém preventivním působení, neboť i jim samotným by v případě ohrožení dítěte hrozil trest viz. zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, § 201.

Závěr

Předmětem bakalářské práce bylo zjištění vzdělávání dostupného dětem staršího školního věku v oblasti sociálních sítí a možných rizik, která se v tomto prostředí vyskytují. Teoretický rámec obsáhl základní pilíře bakalářské práce, mezi které patří vymezení staršího školního věku a období pubescence, definice sociálních sítí a jejich aktuální podoba společně se skromným popisem těch nejznámějších. Dále jsou zmíněna samotná rizika, která nejen pro děti staršího školního věku představují hrozbu při aktivitě na sociálních sítích a závěrem teoretické části práce jsou vymezeny faktory, které mají preventivní vliv na dítě pro maximální zamezení výskytu takových jevů, jako je bezesporu škola a rodina a případně jiné organizace, jež vznikly za účelem prevence takových rizik.

Teoretické poznatky byly využity při sestavování otázek pro polostrukturovaný rozhovor a při jeho realizaci, přičemž koncipované otázky společně s odbornou literaturou představují základ výzkumného šetření s kvalitativní strategií. V tomto vlastním šetření pak byla určena hlavní výzkumná otázka: *Je vzdělávání v kontextu prevence rizik na sociálních sítích pro děti staršího školního věku aktuální a potřebné?* S touto podobou HVO byly následně určeny celkem tři dílčí výzkumné otázky a každá dílčí otázka obsáhla celkem tři tazatelské otázky. Jednotlivé dílčí výzkumné otázky představovaly kapitoly výzkumného šetření, ve kterém byly postupně odhalovány neznámé proměnné v oblasti vzdělávání dětí o rizicích na sociálních sítích.

V poslední kapitole této práce je prezentována koncepce, realizace a výsledky onoho šetření. Výsledky v souladu s hlavní výzkumnou otázkou poukazují na fakt, že děti staršího školního věku mají možnosti vzdělávání v oblasti rizik sociálních sítí a aktuálnost takového vzdělávání lze považovat za přijatelnou, jelikož každý z informantů považuje své dosavadní vědomosti za uchopitelné a použitelné v případě výskytu rizik. Zda je takové vzdělávání potřebné, potvrzují odpovědi informantů u závěrečných tří tazatelských otázek, ve kterých většinová část informantů potvrdila, že již mají osobní zkušenost s některým z rizik na sociálních sítích. Za nedostatečný však lze považovat přístup školy, neboť existuje řada preventivně působících organizací a programů, které navazují spolupráci se školami, ale ani jeden z informantů nepotvrdil, že by se s takovým programem setkal. Rovněž je důležité, aby rodiče byli důslední při apelu na opatrnost dětí v kyberprostoru.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

BĚLÍK, Václav a SVOBODA HOFERKOVÁ, Stanislava. *Prevence rizikového chování ve školním prostředí: pro studenty pomáhajících oborů*. First edition in Tribun EU. Brno: Tribun EU, 2016. 141 s. ISBN 978-80-263-1015-0.

BĚLÍK, Václav a SVOBODA HOFERKOVÁ, Stanislava. *Prevence rizikového chování žáků z pohledu pedagogů*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. 142 s. ISBN 978-80-7435-726-8.

CAPLAN, S. E. (2005). A Social Skill Account of Problematic Internet Use. *Journal of Communication*, 55(4), 721–736. doi:10.1111/j.1460-2466.2005.tb03019.x

ČERNÁ, Alena et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada, 2013. 150 s. ISBN 978-80-210-6374-7.

ECKERTO VÁ, Lenka a DOČEKAL, Daniel. *Bezpečnost dětí na internetu: rádce zodpovědného rodiče*. Brno: Computer Press, 2013. 224 s. ISBN 978-80-251-3804-5.

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0.

FREEMAN, C. Linton. *The development of social network analysis: a study in the sociology of science*. North Charleston, South Carolina: BookSurge, LLC, 2004. 205 s. ISBN 1-59457-714-5.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

KOHOUT, Roman a KARCHŇÁK, Radek. *Bezpečnost v online prostředí*. Karlovy Vary: Biblio Karlovy Vary, z.s., 2016. 68 s. ISBN 978-80-260-9543-9.

KOPECKÝ, Kamil, SZOTKOWSKI, René a DOBEŠOVÁ, Pavla. *Riziková komunikace a seznamování českých dětí v kyberprostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021. 111 s. ISBN 978-80-244-5914-1.

KOŽÍŠEK, Martin a PÍSECKÝ, Václav. *Bezpečně n@ internetu: průvodce chováním ve světě online*. Praha: Grada Publishing, 2016. 175 s. ISBN 978-80-247-5595-3.

LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.

MIOVSKÝ, Michal a kol. *Prevence rizikového chování ve školství*. 2., doplněné a přepracované vydání. Praha: Lidové noviny, 2015. 328 s. ISBN 978-80-7422-392-1.

PIAGET, Jean a INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. 5. vydání. Praha: Portál, 2010. 143 s. ISBN 978-80-7367-798-5.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Metodik prevence a jeho role na základní škole*. V Praze: Pasparta, 2019. 123 s. ISBN 978-80-88290-28-5.

SZOTKOWSKI, René, KOPECKÝ, Kamil a KREJČÍ, Veronika. *Nebezpečí internetové komunikace IV*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 177 s. ISBN 978-80-244-3911-2.

ŠEVČÍKOVÁ, Anna a kol. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014. 183 s. ISBN 978-80-210-7527-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., doplněné a přepracované vydání. Praha: Karolinum, 2012. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

VONDRÁČKOVÁ, Petra. *Prevence a léčba závislosti a nadměrného užívání internetu*. In: BLINKA, Lukáš a kol. *Online závislosti: jednání jako droga?: online hry, sex a sociální sítě: diagnostika závislosti na internetu: prevence a léčba*. Praha: Grada, 2015. 162-278 s. ISBN 978-80-210-7975-5.

Sborníky a sborníkové stati

KNYTL, Martin, SPĚVÁKOVÁ, Barbora. *Analogický vztah šikany a kyberšikany*. In: JEDLIČKOVÁ, Iva ed. *Acta Sociopathologica VI: sociální patologie – sociální komunikace. Sborník odborných statí Ústavu sociálních studií Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2021. 130–141 s. ISBN 978-80-7435-821-0.

KRČMÁŘOVÁ, Barbora et al. *Děti a online rizika: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2012. 178 s. ISBN 978-80-904920-2-8.

Internetové zdroje

BEZPEČNĚ ON-LINE. Stránky pro všechny zájemce o bezpečný internet. In: bezpečne-online.ncbi.cz [online] Copyright © Národní centrum bezpečnějšího internetu. 2018 [cit. 2022-04-21]. Dostupné z: <https://bezpecne-online.ncbi.cz/uvod/o-projektu>

KOPECKÝ, Kamil, SZOTKOWSKI, René. *Projekt E-Bezpečí: E-Bezpečí.* In: e-bezpeci.cz [online]. 2022 [cit. 2022-04-21]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/o-projektu/oprojektu>

KOWALSKI, Robin M. *Cyberbullying: bullying in the digital age* [online]. 2nd ed. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 2012 [cit. 2022-03-21]. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=822111>.

Nebezpečí sociálních sítí, které si neuvědomujete! Jak se rychle naučit – Poznejte ty nejlepší techniky učení! In: jakserychlenaucit.cz [online]. [cit. 2022-03-20] Dostupné z: <https://jakserychlenaucit.cz/nebezpeci-socialnich-siti>.

Sociální sítě – INTERNETEM BEZPEČNĚ – Užívejme internet bezpečnějším způsobem. In: internetembezpecne.cz [online]. Copyright © 2018 INTERNETEM BEZPEČNĚ. Všechna práva vyhrazena [cit. 2022-03-21]. Dostupné z: <https://www.internetembezpecne.cz/internetem-bezpecne/socialni-media/socialni-site>.

SZOTKOWSKI, René, KOPECKÝ, Kamil. *České děti v kybersvětě. Jak se chovají a co jim hrozí?* In: e-bezpeci.cz [online] v 2.1. O2 Czech Republic & Univerzita Palackého v Olomouci: Centrum prevence rizikové virtuální komunikace, 2019. [cit. 2022-03-21]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/veda-a-vyzkum/ceske-deti-v-kybersvete-2019>.

Legislativa a legislativní dokumenty

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 7, Kybershikana. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 2017. In: msmt.cz [online]. [cit. 2022-03-10]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuzeni-a-pokyny>.

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 15, Netolismus. Praha. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 2015. In:

msmt.cz [online]. [cit. 2022-03-13]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In: zakonyprolidi.cz [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2022 [cit. 2022-04-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: zakonyprolidi.cz [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2022 [cit. 2022-04-08]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561?text=561%2F2004>.